

ÁRRABAJÁSGEASSINPLÁNA VUOĐUŠTUSAT 2018

© Oahpahusráđđehus (Opetushallitus)

Määräykset ja ohjeet 2018:3e

ISBN 978-952-13-6618-5 (pdf)

ISSN-L 1798-887X

ISSN 1798-8888 (pdf)

Sámegillii jorgalan Unna-Maari Pulska
Pohjoissaamenkielinen käännös: Unna-Maari Pulska

Taitto: Grano Oy

www.oph.fi

19.12.2018

OPH-2791-2018

Árrabajásgeassima lágideaddjit

Fápmoáigi 1.1.2019 rájes doaisttáži

Njuolggadusat, maida doaibmaváldi mearrádusa
addimis vuodđuduvvá:
Árrabajásgeassinláhka (540/2018) 21 §

Gomiha mearrádusa nr 39/011/2016

Árrabajásgeassinplána vuodštusat 2018

Oahpahusráđdehus lea otne mearridan Árrabajásgeassinplána vuodštusain 2018 mildosa mielde.

Mearrádus eaktuda gieldda, gielddaovttastumi dahje priváhta bálvalusbuvttadeddjid ráhkadit báikkálaš árrabajásgeassinplána. Gieldda, gielddaovttastupmi dahje priváhta bálvalusbuvttadeaddji galgá ráhkadit árrabajásgeassinplána ja čuovvut dan mii dáid vuodštusain lea mearriduvvon.

Báikkálaš árrabajásgeassinplána galgá váldit atnui borgemánus 2019. Dálá vuodštusaid mielde ráhkaduvvon plánaid galgá čuovvut dassázii, go odđá vuodštusaid mielde ráhkaduvvon báikkálaš plánat váldojuvvojit atnui.

Gieldda, gielddaovttastupmi dahje priváhta bálvalusbuvttadeaddji ii sáhte leat čuovoakehtta dán mearrádusa dahje spiehkcasit das.

Váldohoavda

Olli-Pekka Heinonen

Hoavda

Jorma Kauppinen

MILDOSAT

Árrabajásgeassinplána vuodštusat 2018

SISDOALLU

1.	ÁRRABAJÁSGEASSINPLÁNA VUOĐUŠTUSAT JA BÁIKKÁLAŠ	
	ÁRRABAJÁSGEASSINPLÁNAT	7
1.1	Árrabajásgeassinplána vuoduštusat ja daid geatnegahttivuohta	7
1.2	Báikkálaš árrabajásgeassinplána	8
1.3	Máná árrabajásgeassinplána	9
1.4	Báikkálaččat mearridanvuloš áššit	11
2.	ÁRRABAJÁSGEASSIMA BARGU JA DÁBÁLAŠ MIHT TOMEARIT	12
2.1	Árrabajásgeassima lágideami stivrejeaddji geatnegasvuodát	12
2.2	Árrabajásgeassima doaibmanvuogit	15
2.3	Árrabajásgeassin oassin máná bajásšaddama ja oahppanbálgá	16
2.4	Árvovuodđu	17
2.5	Oahppanádejujumi	18
2.6	Pedagogalaččat deattuhuvvon bajásgeassima, oahpahusa ja divššu ollisvuoha	19
2.7	Viiddes máhttin	20
	Jurddašeapmi ja oahppan	20
	Kultuvrralaš máhttu, vuorrováikkuhus ja ovdanbuktin.	21
	Alddis fuolaheapmi ja árgadáiddut	21
	Máŋggalahkandáidu sihke diehto- ja gulahallanteknologalaš máhttu	21
	Oassálastin ja váikkuheapmi	22
2.8	Báikkálaččat mearridanvuloš áššit	22
3.	ÁRRABAJÁSGEASSIMA DOAIBMANKULTUVRA	24
3.1	Doaibmankultuvrra ovddideapmi ja dan stivrejeaddji prinsihpat	24
	Oahppi searvvuš doaibmankultuvrra guovddážiš	25
	Stoahkamii ja vuorrováikkuheapmái movttiidahtti searvvuš	25
	Oasálašvuoha, ovttaveardásašvuoha ja dásseárvu.	26
	Kultuvrraid máŋggahámatvuoha ja gielladiđolašvuoha	26
	Buresbirgejujumi, dorvvolašvuoha ja bastevaš eallinvuohki.	26
3.2	Árrabajásgeassima oahppanbirrasat	27
3.3	Ovttasbargu árrabajásgeassimis	28
	Ovttasbargu fuolaheaddjiiguin.	28
	Máŋggasuorggat ovttasbargu	29
3.4	Báikkálaččat mearridanvuloš áššit	30
4.	ÁRRABAJÁSGEASSIMA PEDAGOGALAŠ DOAIMMA PLÁNEN JA OLLAŠUHTIN	31
4.1	Pedagogalaš doaimma refereansarápma	31
4.2	Pedagogalaš dokumenteren	32
4.3	Máŋggabealat bargovuogit	32
4.4	Stoahkan ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi gáldun	33

4.5	Oahppama viidodagat34
	Gielaid rikkis máilbmi35
	Ovdanbuktima mánga iešguđet hámi36
	Mun ja min searvvuš38
	Dutkkan ja doaimman iežan birrasis.39
	Bajásšattan, lihkan ja ovdánan40
4.6	Gillii ja kultuvrii gullevaš dárkilut aspeavttat.41
	Guovttegielat árrabajásgeassin43
4.7	Báikkálaččat mearridanvuloš áššit44
5.	MÁNÁ OVDÁNEAMI JA OAHPPAMA DOARJJA.45
5.1	Doarjaga lágideami guovddáš prinsihpat.45
5.2	Ovttasbargu mánáin, fuolaheaddjiin ja eará áššedovdiiguin doarjaga áigge46
5.3	Doarjaga ollašuttin árrabajásgeassimis47
5.4	Máná árrabajásgeassinplána doarjaga áigge.48
5.5	Báikkálaččat mearridanvuloš áššit48
6.	MOLSSAEVTTOLAŠ PEDAGOGIHKKII DAHJE ERENOMÁŠ EALLINOIDNUI	
	VUOĐUDUVVI ÁRRABAJÁSGEASSIN50
6.1	Báikkálaččat mearridanvuloš áššit50
7.	DOAIMMA ÁRVVOŠTALLAN JA OVDDIDEAPMI ÁRRABAJÁSGEASSIMIS51
7.1	Pedagogaš doaimma árvvoštallan ja ovddideapmi51
7.2	Báikkálaččat mearridanvuloš áššit52

1. ÁRRABAJÁSGEASSINPLÁNA VUOĐUŠTUSAT JA BÁIKKÁLAŠ ÁRRABAJÁSGEASSINPLÁNAT

Árrabajásgeassinplána vuođuštusaid lea addán Oahpahusráđđehus árrabajásgeassinlága¹vuođu. Báikkálaš ja mánáid árrabajásgeassinplánaid ráhkadit ja ollašuttit dán riikkaviidosaš mearrádusa mielde. Árrabajásgeassinplána vuođuštusaid ráhkadeami stivre erenomážit árrabajásgeassinláhka, mii mearrida máná vuoigatvuođas árrabajásgeassimii ja árrabajásgeassima mihttomeriin. Ovdaoahpahuš, man stivre vuođđooahpahušláhka, lea oassi árrabajásgeassima². Ovdaoahpahuš stivre Oahpahusráđđehusa mearrádus Ovdaoahpahuš oahppaplána vuođuštusain.

Árrabajásgeassin lea oassi suomelaš skuvlenuogádaga ja dehálaš muddu máná bajásšaddama ja oahppanbálgá alde. Fuolaheaddjiin lea stuorámuš ovddasvástádus máná bajásgeassimis. Árrabajásgeassin doarju ja dievasmahtta ruovttuid bajásgeassinbarggu ja vástida oasistis máná buresbirgejumis.

Árrabajásgeassima riikkaviidosaš bagadallama ulbmilin lea fállat ovtta veardásaš vejolašvuođaid árrabajásgeassimii oassálasti mánáid oppalaš bajásšaddamii, ovdáneapmái ja oahppamii.

Árrabajásgeassinplána vuođuštusaid vuolggasadjiin leat nuppástusat mánáid šaddanbirrasis ja árrabajásgeassima doaimanbirrasis. Dasa lassin vuođuštusain leat váldojuvvon vuhtii láhkaásaheami rievdadusat. Vuođuštusat leat gárvejuvvon čanusjoavkkuid ovttasbarggu ja proseassas leat adnojuvvon ávkin ođđaseamos dutkan- ja ovddidanbarggu bohtosat.

Árrabajásgeassinplánaollisvuohta lea golmma dásis. Dat čohkiida riikkaviidosaš árrabajásgeassinplána vuođuštusain, báikkálaš árrabajásgeassinplánain ja mánáid árrabajásgeassinplánain.

1.1 Árrabajásgeassinplána vuođuštusat ja daid geatnegahttivuohta

Árrabajásgeassinplána vuođuštusaid bargun lea doarjut ja bagadallat árrabajásgeassima lágideami, ollašuttima ja ovddideami ja ovddidit alladásat ja ovtta veardásaš árrabajásgeassima ollašuvvama oba riikkas. Árrabajásgeassimiin oaivvildit pedagogalaččat deattuhuvvon ollisvuođa, mii čohkiida plánejuvvon ja mihttomearálaš bajásgeassimis, oahpahušas ja divššus³.

Árrabajásgeassinplána vuođuštusat mearrida árrabajásgeassima ollašuttima guovddáš mihtomeriin ja sisdoaluin, árrabajásgeassima lágideaddji ja mánáid fuolaheaddjiid gaskasaš ovttasbargguš, mánggasuorggat ovttasbargguš ja máná árrabajásgeassinplána sisdoalus⁴.

Árrabajásgeassinplána vuođuštusat leat árrabajásgeassima lágideaddjiid vuoigatvuođalaččat geatnegahtti mearrádus. Vuođuštusáššegirji sisttisdoallá mearrádusaid lassin teavstta, mii veahkeha áddet árrabajásgeassima ollisvuođa. Juohke logu lohppii leat čohkkejuvvon báikkálaččat

1 Árrabajásgeassinláhka (540/2018)

2 Vuodđooahpahušláhka (628/1998) ja vuođđooahpahušásahuš (852/1998)

3 Árrabajásgeassinláhka 2 §

4 Árrabajásgeassinláhka 21 §

mearridanvuloš áššit, mat stivrejit báikkálaš árrabajásgeassinplána ráhkadeami ja árrabajásgeassima ollašuttima. Árrabajásgeassinplánas leat čujuheamit maiddá láhkaásaheapmái. Čujuhemiid ulbmilin lea čielggasmahttit vuodustustevstta oktavuođa láhkaásaheapmái.

Dán vuodustusáššegirjii árrabajásgeassima lágideaddji mearkaša gieldda, gielddaidovttastumi dahje priváhta bálvalusa buvttadeaddji⁵. Fuolaheaddji-doaba geavahuvvo, go oaivvildit máná vanhema dahje eará fuolaheaddji.

1.2 Báikkálaš árrabajásgeassinplána

Árrabajásgeassima lágideaddjit galget ráhkadit ja dohkkehit báikkálaš árrabajásgeassinplánaid riikkaviidosaš vuodustusaid vuodul. Árrabajásgeassinplána gárvengeatnegasvuohta guoská maiddá rabas árrabajásgeassindoaimma, man gieldda lea skáhpon ja mánáid priváhta beaiveruoktodaaimma dahje bearašbeaivedivššu, man gieldda gohcá. Báikkálaš árrabajásgeassinplánat geatnegahttet ja gáibidit árvvoštallama ja ovddideami. Árrabajásgeassima lágideaddji sáhtta ráhkadit buot doaimmanvugiide (beaiveruoktodaibma, bearašbeaivedikšu ja rabas árrabajásgeassindoaimma) oktasaš dahje guđege doaimmanvuohká sierra árrabajásgeassinplána. Lágideaddji sáhtta soahpat lágideaddjirájiid rasttildeaddji ovttasbarggus árrabajásgeassinplána ráhkadettiin, árvvoštaladettiin ja ovddidettiin.⁶

Árrabajásgeassinplána ráhkaduvvo nu ahte dat meroštallá, stivre ja doarju árrabajásgeassima lágideami báikkálaččat. Plána ráhkadettiin galgá váldit vuhtii báikkálaš erenomášvuodaid, vejolaš pedagogalaš deattuhemiid, mánáid dárbbuid ja árrabajásgeassima guoski árvvoštallandieđu ja ovddidanbarggu bohtosiid. Báikkálaš plánat sáhttet dievasmahttit riikkaviidosaš vuodustusaid. Dát eai goittotge sáhte guođdit olggobeallái maidige lágas, ásahusas dahje árrabajásgeassinplána vuodustusain gáibiduvvon mihttomeriid dahje sisdoaluid.

Árrabajásgeassinplána gárvemis váldojuvvojit vuhtii eará báikkálaš dási plánat, dego

- árrabajásgeassima, mánáid ja bearašiid guoski plánat ja mearrádušat
- ovdaoahpahusa oahppaplána
- vuodđooahpahusa oahppaplána
- vejolaš vuodđooahpahussii gárvviteaddji oahpahusa oahppaplána
- mánáidsuodjalanlága vuodul ráhkaduvvon mánáid ja nuoraid buresbirgejumplána⁷
- ásaiduvvanplána⁸

Árrabajásgeassima lágideaddji fuolaha das, ahte árrabajásgeassinbargiin, fuolaheaddjiin ja mánáin lea vejolašvuohta oassálastit báikkálaš árrabajásgeassinplána ráhkadeapmái ja ovddideapmái⁹.

Ovda- ja vuodđooahpahusa ovddasteaddjit oassálastet árrabajásgeassinplána gárvemii ja ovddideapmái. Sin bargun lea dorvvastit mánáid bajásšaddama ja oahppanbálgá joatkašuvvama ja čavddisvuoda. Báikkálaš árrabajásgeassinplána ráhkadettiin dahkkojuvvo ovttasbarggu gieldda iešguđet hálddahussurgiiguin ja eiseválddiiguin, geat dikšot sosiála- ja dearvvašvuodafulahusa bargguid (lohku 3.3.).

5 Árrabajásgeassinláhka 1 §

6 Árrabajásgeassinláhka 22 §

7 Mánáid suodjalanláhka (417/2007) 12 § (1292/2013)

8 Láhka ásaiduvvama ovddideamis (1386/2010) 15 §

9 Árrabajásgeassinláhka 20 §

Árrabajásgeassima lágideaddji dohkkeha árrabajásgeassinplána sierra suomagielat, ruoŋagielat, sámeagielat ja dárbbu mielde eará gillii addojuvvon árrabajásgeassima várás.¹⁰

Árrabajásgeassima lágideaddji bargun lea árvvoštallat iežat árrabajásgeassinbarggu ja oassálastit doaimma olggobeale árvvoštallamii¹¹. Báikkálaš árrabajásgeassima árvvoštallamis sáhtá ávkástallat álbmotlaš árrabajásgeassima diehtogáldu Varda¹² sihke Álbmotlaš skuvlejumi árvvoštallanguovddáža (*Kansallisen koulutuksen arviointikeskus*) árvvoštallanmateriála ja kvalitehta indikáhtoriid¹³. Árvvoštallan gieđahallo dárkileappot logus 7.

1.3 Máná árrabajásgeassinplána

Árrabajásgeassimii oassálasti mánás lea árrabajásgeassinlágas dorvvastuvvon vuoigatvuohta plánejuvvon ja vuogálaš bajásgeassimii, oahpahussii ja dikšui. Vai dát ollašuvvet, beaveruovttu ja bearašbeaivedivššu mánáide ráhkaduvvo árrabajásgeassinplána¹⁴. Máná árrabajásgeassinplána vuolggasadjin galget leat máná ovdu¹⁵ ja dárbbut. Pedagogalaš doibmii ásahuvvon mihttomearit čálihuvojit plánii. Mánájoavkku doaimmaid plánemis ja ollašuhttimis, sihke oahppanbirrašiid ja doaimmankultuvrra ovddideamis váldojuvvojit vuhtii mihttomearit, mat bohciidit mánáid árrabajásgeassinplánain. Máná árrabajásgeassinplána ráhkaduvvo go máná álggaha beaveruovttus dahje bearašbeaivedivššus. Plána dárkilahttojuvvo máná dárbbuid mielde jeavddalaččat, unnimustá oktii jagis¹⁶.

Máná árrabajásgeassinplánaproseassa sisttisdoallá sierra muttuid. Prosessii oassálastet oktan fuolaheddjiin ja mánáin olbmot, geain lea ovddasvástádus máná oahpahusas, bajásgeassimis ja divššus. Beaveruovttuin ovddasvástádus máná árrabajásgeassinplána ráhkadeamis ja árvvoštallamis lea olbmot, geas lea gelbbolašvuohta árrabajásgeassima oahpaheaddjin. Árrabajásgeassima sosionoma máhtu sáhtá ávkástallat earenoamážit mánáid ja bearrašiid bálvalanortnega dovdamis. Árrabajásgeassima sierra oahpaheaddji oassálastá máná doarjaga dárbbuid, doarjjadoaimbajuvvojit dahje daid ollašuttima árvvoštallamii dárbbu mielde. Árrabajásgeassima oahpaheaddji áššedovdamuša sáhttet geavahit bearašbeaivedivššus leahkki máná árrabajásgeassinplána ráhkadettiin. Máná árrabajásgeassinplána ráhkadeapmái oassálastet dárbbu mielde áššedovdit dahje eará dárbbalaš doaimbit, mat dorjot máná ovdáneami ja oahppama.¹⁷

Máná oavila ja sávaldagaid ferte čielggadit ja vuhtiiváldit máná árrabajásgeassinplánaproseassas¹⁸. Bargoveaga ovddasvástádussan lea ohcat heivvolaš vugiid čielggadit máná oainnuid. Lea dehálaš, ahte plánas váldojuvvojit vuhtii sihke fuolaheaddji ja bargiid fuomášumit ja oainnut máná ovdáneamis ja oahppamis ja joavkkus doaimbamis.

Máná árrabajásgeassinplána ráhkadettiin lea dehálaš dovdat máná máhtu, gievravuodaid, beroštumiid ja individuála dárbbuid. Dasa lassin ráhkadeamis váldojuvvojit vuhtii máná gielalaš ja kultuvrralaš

10 Árrabajásgeassinláhka 8 §

11 Árrabajásgeassinláhka 24 §

12 Árrabajásgeassinláhka 65-73 §

13 Láhka álbmotlaš skuvlema árvvoštallanguovddážis (1295/2013); Árrabajásgeassima kvalitehta árvvoštallama vuodáštusat ja ávžžuhusat, Álbmotlaš skuvlema árvvoštallanguovddáža julggáštusat 24:2018

14 Árrabajásgeassinláhka 23 §

15 Árrabajásgeassinláhka 4 §, HE 40/2018 vp: ráđđehusa evttohus Riikkabeivviide árrabajásgeassinláhkan ja soamis in dasa laktáseaddji láhkan, lohku 2.

16 Árrabajásgeassinláhka 23 §

17 Árrabajásgeassinláhka 23 § ja HE 40/2018 vp s. 99

18 Árrabajásgeassinláhka 23 §

duogáš ja eallinoaidnu. Plána ráhkadettiin dahje ođasmahttimis adnojuvvo ávkin máná vejolaš ovddit árrabajásgeassinplána sihke pedagogaš dokumenteren (lohku 4.2). Ulbmilat, mat čállojuvvojit árrabajásgeassinplánii, govvidit mot pedagogaš doaimmaid bokte dorjot máná ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi.

Máná árrabajásgeassinplánii čállo vejolaš ovdáneami ja oahppama doarjja ja dan ollašuttin (lohku 5.4)¹⁹. Juos mánás lea muhtin guhkesáiggebuohcuvuohta, mii gáibida dálkkasdivššu, sutnje ráhkaduvvo dearvvašvuodafuolahusas dálkkasdikšunplána²⁰. Máná árrabajásgeassinplánii²¹ čállojuvvojit dálkkasdikšui gullevaš dieđut, dan mielde go dat leat vealtameahtumat máná árrabajásgeassima ordnema dáfus. Dálkkasdivššu ollašuttimis sohppojuvvo báikkálaččat.

Máná árrabajásgeassinplána ollašuvvama ja máná doarjaga dárbbu, ja dan, leago doarjja doarvái ja vuogalaš, galgá árvvoštallat, ja plána galgá dárkkistit unnimustá oktii jagis. Plána galgá goittotge dárkkistuvvot álo, go sivvan leat máná dárbbut.²² Plána dárkkisteamis sáhttet dahkat álgaga olbmot, geat barget mánáin dahje máná fuolaheaddji. Máná árrabajásgeassinplána árvvoštallamis doaimma lágideapmái ja pedagogihka ollašuvvamii giddejuvvo erenoamáš fuomášupmi.

Máná árrabajásgeassinplána galgá sisttisdoallat čuovvovaš áššiid:

- máná ovdáneapmái ja oahppamii laktáseaddji gievrvuođaid ja máná beroštumiid
- mihttomeriid, mat dorjot máná ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi, mihttomeriid ollašuttindoaimmaid ja ollašuvvama árvvoštallama
- doarjaga, man máná vejolaččat dárbbaba (lohku 5)
- vejolaš plána dálkkasdikšumis
- áššiid, maid mánát, bargit ja fuolaheaddjit leat ovttas soahpan
- earáid plána gárvemii oassálastán eará vejolaš áššedovdiid
- dieđu das, goas plána lea ráhkaduvvon ja dárkkistuvvon ja goas plána dárkkistuvvo čuovvovaš háve.

Máná árrabajásgeassinplána lea suollemaš²³. Árrabajásgeassinlága mielde olbmui, geat vástidit máná árrabajásgeassimis, ja doarjaga dárbbuid, doarjjadoaimbajuid dahje daid ollašuttima árvvoštallamis, lea vuogatvuohta oažžut ja addit nuppiidasaset ja árrabajásgeassima lágideaddjái ja buvttadeaddjái dakkár dieđuid, mat leat árrabajásgeassima lágideami, buvttadeami ja doarjaga árvvoštallama dáfus vealtameahtumat. Suollemassan doallangeatnegasvuohta ii galgga eastit dán. Dieđusirdima ulbmilin lea sihkkarastit, ahte árrabajásgeassin ollašuvvá máná ovdduid mielde.

Dieđuid oažžumii ja addimii guoski njuolggadus guoská maiddá dáhpusaid, goas máná sirdašuvvá gieldda dahje priváhta bálvalusa buvttadeaddji ordnen árrabajásgeassimis nuppi gieldda dahje bálvalusa buvttadeaddji ordnen árrabajásgeassimii dahje main árrabajásgeassimis sirdašuvvo ovdaoahpussii dahje vuodđooahpussii. Máná áššehašvuohta árrabajásgeassimis lea almmolaš diehtu. Máná árrabajásgeassima ordnemii sáhttet goittotge laktásit áššit, mat leat suollemašat.²⁴

19 Árrabajásgeassinláhka 23 §

20 Dearvvašvuodadikšunláhka (1326/2010) 8 §

21 Árrabajásgeassinláhka 41 §

22 Árrabajásgeassinláhka 23 §

23 Árrabajásgeassinláhka 40 §

24 Árrabajásgeassinláhka 41 § ja ovdamearka dihte láhka virgeoapmahaččaid doaimma almmolašvuodas (621/1999) 24 §

1.4 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Báikkálaš árrabajásgeassinplána ja máná árrabajásgeassinplána gárvejuvvojit árrabajásgeassinlága ja árrabajásgeassima lágideaddji mearrádusaid mielde nu ahte plánat čuvvot dán logus ja dáin vuoduštusain govviduvvon mihttomeriid ja prinsihpaid. Árrabajásgeassinplána vuoduštusaid guđege váldologu loahpas meroštallo, maid báikkálaš árrabajásgeassinplánas galgá dán logu mielde mearridit ja govvidit.

Báikkálaš árrabajásgeassinplánas sáhtá geavahit vuodđoteavstta. Lea mávssolaš goittotge rahpat ja konkretiseret teavstta nu, ahte dat láidesta ja stivre árrabajásgeassima ollašuhttima ja ovddideami báikkálaččat.

Báikkálaččat sáhttet ráhkadit sierra plánaid árrabajásgeassima iešguđet doaibmanvugiide. Báikkálaš árrabajásgeassinplánaid sáhttet ráhkadit maiddá ovttasbarggus lágideddjiiguin.

Báikkálaš árrabajásgeassinplána sáhtá dohkkehit ollásit dahje osiid mielde juogo gieldda, ovtadaga, joavkku dahje dihto doaibmanvuogi dásis. Priváhta bálvalusbuvttadeaddji árrabajásgeassinplána sáhtá dohkkehit ovdalis namuhuvvon prinsihpaid mielde dahje nu ahte plána guoská bálvalusbuvttadeaddji olles doaimma.²⁵ Báikkálaš plána árvvoštallojuvvo jeavddalaččat ja dat ovddiduvvo árvvoštallama vuodul.

Báikkálaš plána gárvedettiin árrabajásgeassima lágideaddji mearrida

- man gillii árrabajásgeassinplána ráhkaduvvo ja dohkkehuvvo
- ráhkaduvvogo árrabajásgeassinplána ollásit dahje oassái lágideaddji, ovtadaga, joavkku dahje doaibmanvuogi dásis dahje guovlluguovdasaš plánan
- guđelágan ráhkadus, áššiid gieđahallanortnet ja almmustahttinvuohki árrabajásgeassinplánas lea
- mo árrabajásgeassinbargit, mánát ja fuolaheaddjit oassálastet árrabajásgeassinplána ráhkadeapmái, árvvoštallamii ja ovddideapmái²⁶
- mo ovttasbargu ovdaoahpahasain, vuodđooahpahasain ja sosiála- ja dearvvašvuodadoaimma
- áššedovdiiguin ja eará dárbbalaš ovttasbargoguimmiiguin ollašuhttojuvvo árrabajásgeassinplána ráhkadeamis
- mo báikkálaš erenoamášvuodát, iešguđetlágán árrabajásgeassima lágidanvuogit, ovddideami mihttomearit ja eará mánáid guoski báikkálaš plánat plánat váldojit árrabajásgeassinplána ráhkadeamis vuhtii
- mo báikkálaš árrabajásgeassinplána ollašuvvan árvvoštallo ja mo dat ovddiduvvo (geahča maiddá logu 7).

Báikkálaš árrabajásgeassinplánas govviduvvojit

- máná árrabajásgeassinplána ráhkadeami proseassa báikkálaš geahččanguovllus. Govvideamis meroštallojuvvojit ráhkadeapmái, čuovvumii ja árvvoštallamii laktáseaddji ovttasbargu ja ovddasvástádusat árrabajásgeassinlága ja dáid vuoduštusaid mielde
- árrabajásgeassima suollemas dieđuid sirdimii ja juogadeapmái laktáseaddji geavadagat

25 Árrabajásgeassinláhka 22 §

26 Árrabajásgeassinláhka 20 §

2. ÁRRABAJÁSGEASSIMA BARGU JA DÁBÁLAŠ MIHT TOMEARIT

Árrabajásgeassin lea servodatlaš bálvalus, mas leat mánggat mihttomearit. Árrabajásgeassima mihttomearrin lea ovddidit máná oppalaš bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama ovttasbarggus fuolaheaddjiiguin. Árrabajásgeassin ovddida mánáid dásseárvvu ja ovttaveardásašvuoda ja eastada olggustuvvamis. Árrabajásgeassimis skáhppojuvvon dieđut ja dáiddut nannejit máná oasálašvuoda ja aktiivvalaš doaibmama servodagas. Dan lassin árrabajásgeassin doarju fuolaheaddjiid bajásgeassinbarggu ja dahká vejolažžan sin oassálastima bargoeallimii dahje studeremii.

2.1 Árrabajásgeassima lágideami stivrejeddji geatnegasvuodát

Gielda lea geatnegahtton lágidit árrabajásgeassima gieldda dárbbuid mielde. Árrabajásgeassima galgá viggat lágidit lahka bálvalusaid geavaheddjiid ja báikkálaš dárbbuide vástideaddji rabasdoallanáiggiid²⁷. Árrabajásgeassima sáhtta árrabajásgeassinlága mielde ollašuhttit beaiveruoktudoaibman, bearašbeaivedikšun dahje rabas árrabajásgeassinlaga²⁸. Lágas ásaheavvon máná vuoigatvuohta árrabajásgeassimii guoská árrabajásgeassima, mii dáhpáhuvvá beaiveruovttus dahje bearašbeaivedivššus. Fuolaheaddji mearrida máná oassálastimis árrabajásgeassimii. Ovdaoahpahussii oassálasti mánás galgá leat vejolašvuohta oassálastit árrabajásgeassimii nu mo lálka vuoigadahtta²⁹.

Gielda dahje gielddaidovttastupmi sáhtta lágidit árrabajásgeassima ieš dahje skáhppot árrabajásgeassima almmolaš dahje priváhta bálvalusaid buvttadeaddjis. Dalle go árrabajásgeassinbálvalusat skáhppojuvvojit eará bálvalusbuvttadeaddjiin, gielda dahje gielddaidovttastupmi galgá leat sihkar ahte bálvalusat leat gielddadoaimmas gáibiduvvon dásis. Árrabajásgeassima lágideaddji vástida das, ahte bálvalusat lágiduvvojit árrabajásgeassima ásaheavvon ja árrabajásgeassinplána vuođuštusaid mielde³⁰. Gieldda doaibmanorgána dahje dan mearridan virgedoalli, guovlluhálddahušdoaimmahat ja sosiála- ja dearvvašvuođasuorggi lohpe- ja gohcindoaimmahat stivrejit, bagadallet ja gohčet priváhta bálvalusbuvttadeaddji³¹.

Gielda galgá fuolahit das ahte máná sáhtta oazžut árrabajásgeassima máná eatnigillii, suoma-, ruođa- dahje sámegillii³². Eará gielain mearriduvvo logus 4.6.

Árrabajásgeassima lágideami geatnegasvuodát vuođđuduvvet Suoma vuođđoláhkii, árrabajásgeassinláhkii ja árrabajásgeassimis addojuvvon stáhtaráđi ásaheavvon³³ ja Árrabajásgeassinplána vuođuštusaide. Árrabajásgeassin heiveha mearrádušaid maiddái hálddahušlága³⁴ ja lága virgeoapmahaččaid doaimma almmolašvuodas³⁵. Suoma vuođđolága mielde geange ii oaččo almmá dohkálaš vuođuštusa haga ásaheavvon sierra sajádhakii sohkaheavvon, agi, riegeanduođa, giela, oskku, jáhku, oavila, dearvvašvuođadili, lámisvuoda dahje olbmui gullevaš

27 Árrabajásgeassinláhka 5 § 4 momenta

28 Árrabajásgeassinláhka 1 §

29 Árrabajásgeassinláhka 1 § ja 12 §

30 Árrabajásgeassinláhka 5 § 2 momenta

31 Árrabajásgeassinláhka 52 §

32 Árrabajásgeassinláhka 8 § ja HE 40/2018 vp s. 89

33 Stáhtaráđi ásaheavvon árrabajásgeassimis (753/2018)

34 Hálddahušláhka (434/2003)

35 Láhka virgeoapmahaččaid doaimma almmolašvuodas (621/1999)

eará siva vuodul³⁶. Árrabajásgeassima lágideamis galgá váldit vuhtii maiddá geatnegasvuodaid, mat bohtet eará láhkaásaheamis ja riikkaidgaskasaš soahpamušain, madda Suopma lea čatnasan. Dákkárat leat ovdamearkka dihte ovttaveardásašvuodáláhka³⁷, dásseárvoláhka³⁸, Eurohpá olmmošvuoigatvuodaidsoahpamuš³⁹, ON:a máná vuoigatvuodaid soahpamuš⁴⁰, ON:a oktasašsoahpamuš lámisulbmuid vuoigatvuodain⁴¹, ON:a julggaštus eamiálbmogiid vuoigatvuodain⁴² ja ON:a bistevaš ovdáneami mihttomearit⁴³. Árrabajásgeassin ovddiduvvo inklusioprinsihpa mielde. Buot mánát sáhttet ovttas oassálastit árrabajásgeassimii ovdamearkka dihte doarjaga dárbbus, lámisvuodas dahje kultuvrralaš duogážis fuolatkeahhtá.

Go máná dárbbasa doarjaga iežas ovdáneapmái ja buresbirgejupmái, ja oažžu sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa doarjaga ja bálvalusaid, heivehuvvo sosiálafuolahusláhka⁴⁴, lámisvuoda vuodul lágiduvvon bálvalusain ja doarjagis addojuvvon láhka⁴⁵, bázahallan olbmuid sierradikšumis addojuvvon láhka⁴⁶ ja dearvvašvuodáláhka⁴⁷ ja maid sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa bálvalusain eará sajiin lágas ásaheamis.

Árrabajásgeassima riikkaviidosaš mihttomeariin mearriduvvo árrabajásgeassinlágas. Mihttomearit stivrejit sihke vuodustusaid ja báikkálaš ja máná árrabajásgeassinplána gárvema, ollašuttima ja árvvoštallama.

Árrabajásgeassinlága⁴⁸ mielde árrabajásgeassima mihttomeariin lea

- 1) ovddidit buot mánáid oppalaš bajásšaddama, ovdáneami, dearvvašvuoda ja buresbirgejumi sin agi ja ovdáneami mielde;
- 2) doarjut máná oahppanvejolašvuodaid ja ovddidit eallinagi guhkkosaš oahppama ja skuvlejumi dásseárvvu ollašuvvama;
- 3) ollašuttit máná stoahkama, lihkaideami, dáidaga ja kulturárbbi mánggabealat pedagogalaš doaimma, ja duddjot posiitiiva oahppanvásáhusaid
- 4) dorvvastit oahppama ovddideaddji, dearvvašlaš ja dorvvolaš árrabajásgeassinbirrasa
- 5) dorvvastit máná gudnejahtti doaimmanvuogi ja nu bissovaš mánáid ja árrabajásgeassinbargiid gaskasaš vuorrováikkuhusgaskavuoda go vejolaš;
- 6) addit buot mánáide ovttaveardásaš vejolašvuodaid árrabajásgeassimii, ovddidit ovttaveardásašvuoda ja sohkaideami dásseárvvu ja duddjot sidjiide áddejumi ja oktasaš kulturárbevieruid ja iešguđetlágán gielalaš, kultuvrralaš ja oskálidas duogážiid ja eallinoainnuid gudnejahttima;
- 7) dovdat máná individuála doarjaga dárbbu ja lágidit vuogálaš doarjaga árrabajásgeassimis dárbbu mielde mánggasuorggat ovttasbarggu;
- 8) ovddidit máná ovttasbargan- ja vuorrováikkuhusdáidduid, ovddidit máná doaimmama veardásašjoavkkus ja oahpistit ehtalaččat vásttolaš doaimmamii, eará olbmuid gudnejahttimii ja servodaga lahttuvuhtii;

36 Suoma vuodóláhka (731/1999) 6 §

37 Ovttaveardásašvuodáláhka (1325/2014)

38 Nissoniid ja dievduid gaskasaš dásseárvvus addojuvvon láhka (609/1986)

39 Eurohpá olmmošvuoigatvuodasoahpamuš 1990

40 ON:a oktasašsoahpamuš máná vuoigatvuodain 1989

41 ON:a oktasašsoahpamuš lámis olbmuid vuoigatvuodain 2007

42 ON:a julggaštus eamiálbmogiid vuoigatvuodain 2007

43 Bistevaš ovdáneami mihttomearit – Agenda 2030. ON:a oktasaščoahkkin 2015

44 Sosiálafuolahusláhka (1301/2014)

45 Lámisvuoda vuodul ordnejuvvon bálvalusat ja doarjjadoaimmain addojuvvon láhka (380/1987)

46 Láhka lámis olbmuid sierrafuolahusas (519/1977)

47 Dearvvašvuodafuolahusláhka (1326/2010)

48 Árrabajásgeassinláhka 3 §

- 9) sihkkarastit máná vejolašvuoda oassálastit ja váikkuhit iežas áššiide;
- 10) doaibmat ovttas mánáin, máná vanhemiiguin dahje eará fuolaheaddjiiguin máná dássettolaš ovdáneami ja oppalaš buresbirgejumi buorrin ja doarjut máná vanhema dahje eará fuolaheaddji bajásgeassinbarggus.

Árrabajásgeassima lágideaddjis lea geatnegasvuhta mitalit fuolaheaddjiide árrabajásgeassima mihttomeriin ja dan iešguđetlágán doaibmanvugiin. Fuolaheaddjái lágiduvvo vejolašvuhta oassálastit ja váikkuhit máná árrabajásgeassima plánemii, ollašuttimii ja árvvoštallamii. Dan lassin fuolaheaddjái lágiduvvo jeavddalaččat vejolašvuhta oassálastit báikkálaš ja individuála árrabajásgeassima plánemii ja árvvoštallamii.

Mánáid oassálastin árrabajásgeassimii molsašuddá bearrašiid välljejumi, máná lágas mearriduvvon vuogatvuoda ja árrabajásgeassima lágideaddji mearrádusa mielde⁴⁹. Dán galgá váldit vuhtii báikkálaš plánáid ráhkadeamis.

Árrabajásgeassimis oahppanbiras galgá leat ovddideaddji, oahppama ovddideaddji, dearvvašlaš ja dorvvolaš máná agi ja ovdáneami dáfus. Doaibmansajit ja doaibmanbiergasat galget leat áššáigullevaččat, ja dain galgá vuhttot easttahisvuhta⁵⁰. Beaveruovttu dahje bearašbeaivedivššu mánát galget oažžut mánggabealat borramuša. Boradeapmi galgá leat vuogálaččat lágiduvvon ja stivrejuvvon.⁵¹ Árrabajásgeassin ii čana mánáid sin oskku, eallinoainnu dahje politihkalaš guottiheami mielde. Árrabajásgeassima ii oaččo geavahit gávppálaš váikkuheami gaskaoapmin. Molssaevttolaš pedagogihkkii dahje earenoamáš oidnui vuodđuduvvi árrabajásgeassin dárkkilamahttojuvvo logus 6.

Árrabajásgeassin čuovvu bargiid dohkálašvuoda gáibádusaid ja mihtuin addojuvvon seađáhusaid⁵². Gielddaid geavahusas galget leat árrabajásgeassimis ihtán dárbbuid mielde sierramánáidgárdeoahpaheadji árrabajásgeassima sierraohpaheadji bálvalusat⁵³. Bargiid gelbbolašvuodaide guoski sirdásannjuolggadusat seađáhuvvojit árrabajásgeassinlágas⁵⁴.

Árrabajásgeassimis váldojuvvojit vuhtii seađáhusat, mat gusket bargosuodjaleami ja dorvvolašvuoda, persovnnalaš dieđuid gieđahallama ja diehtosuoji ja mánáiguin bargi olbmuid rihkusduogáža čielggadeami⁶² stivrejeaddji lágat. Mánát suodjaluvvojit veahkaválddis, givssideamis ja eará headušteamis plánavuloš ovddalgihtii eastadeami ja njulges seahkaneami bokte (Lohku 3.1)⁵⁵. Dorvvolašvuoda ovddideami galgá plánet ja árvvoštallat jeavddalaččat.

Gielda galgá árrabajásgeassima lágidettiin ovttasbargat oahpahusas, lihkadeamis, kultuvrras, sosiálafuolahusas, mánnasuodjaleamis, mánnárávvehatdoaimmas ja eará dearvvašvuoda divššus vástideaddji doaibmiiguin ja eará dárbbalaš doaibmiiguin.⁵⁶ Árrabajásgeassinbargiid geatnegahttet maidái mearrádusat, mat gusket sosiálafuolahusbálvalusaid jodiheami ja mánnasuodjalanalmmuhusa dahkama⁵⁷.

49 Árrabajásgeassinláhka 12 ja 19 §

50 Árrabajásgeassinláhka 10 §

51 Árrabajásgeassinláhka 11 §

52 Árrabajásgeassinláhka 25 – 33 § ja 75 § ja stáhtaráđi ásašus árrabajásgeassimis (753/2018)

53 Árrabajásgeassinláhka 25 §

54 Árrabajásgeassinláhka 75 §

55 Árrabajásgeassinláhka 10 §

56 Árrabajásgeassinláhka 7 §

57 Sosiálafuolahusláhka 35 § (1301/2014) ja mánáid suodjalanláhka 25 ja 25 a § (417/2007)

2.2 Árrabajásgeassima doaibmanvuogit

Árrabajásgeassima doaibmanvuogit leat beaiveruoktodoaibma, bearašbeaivedikšu ja rabas árrabajásgeassindoaibma⁵⁸. Árrabajásgeassinlága ja árrabajásgeassinplána vuoduštusaid mihttomearit stivrejit buot árrabajásgeassima doaibmanvugiid. Árrabajásgeassinláhka meroštallá mat lága sajít gusket rabas árrabajásgeassima⁵⁹. Árrabajásgeassima doaibmanvuogit leat iešguđetlágánat. Ovdamearkka dihte oahppanbirrasat, resurssat, bargiid skuvlen ja gelbbolašvuodagáibádusat, bargoveaga ráhkadus, mánnájoavkkuid sturrodát sihke mánáid ja bargoveaga gaskasaš gorrelohku molsašuddet. Iešguđet doaibmanvugiid mihtilmas iešvuodát váldojuvvojit vuhtii báikkálaš árrabajásgeassinplána ráhkadettiin ja mihttomearit dárkkálnuhttojuvvojit iešguđet doaibmanvuogi mielde.

Lea dehálaš, ahte fuolaheaddjit ožžot doarvái dieđu buot doaibmanvugiid sisdoalus ja iešvuodain. Gielda galgá lágídit bagadallama ja rávvema fuolaheddjiide árrabajásgeassinbálvalusain, mat leat fállun. Dárbbu mielde fuolaheddjiin ságastallojuvvo das, guđemuš árrabajásgeassinvuohki ja viidodat vástídit máná dárbbuid ja ovdduid. Árrabajásgeassima lágideaddji fállá rávvema ja bagadallama bálvalusaid álggus, ja dalle go máná lea juo árrabajásgeassinbálvalusaid olis.⁶⁰

Árrabajásgeassima dábálemos doaibmanvuohki lea árrabajásgeassin beaiveruovttuin. Beaiveruovttuin doaibma ollašuttu joavkku hámis. Mánát juhkkovit joavkkuide ovdamearkka dihte sin agi, bearašgaskavuođaid dahje doarjaga dárbbu vuodul. Joavkkut galget leat pedagogalaččat vuogálaččat ja daid hábmemis galgá váldit vuhtii bargiid lohku ja joavkkuid eanaš sturrodahkii laktáseaddji mearrádusaid⁶¹. Beaiveruovttuid bargiid mánggasuorgatvuohka lea alladásat árrabajásgeassima vuoddu dalle go buohkaid máhttu geavahuvvo, ja ovddasvástádusat, barggut ja ámmátrollat ollašuvvet vuogálaččat. Beaiveruovttuin galgá leat jođiheaddji, guhte vástida doaimmain⁶².

Árrabajásgeassinláhka deattuha pedagogihka mearkkašumi ja seammás árrabajásgeassima oahpaheddjiid ja sierraoahpaheddjiid pedagogalaš ovddasvástádusa⁶³. Oppalaš ovddasvástádus mánnájoavkkuid doaimma plánemis, dan mihttomeriid ollašuvvamis ja árvvoštallamis ja ovddideamis lea mánáidgárdeoahpaheddjiin. Árrabajásgeassima oahpaheaddjit, sierraoahpaheaddjit, sosionomat, mánnágeahččit ja eará árrabajásgeassinbargit plánejit ja ollašuttet doaimma ovttas.

Bearašbeaivedikšun lea árrabajásgeassin, mii ollašuttu unna joavkkus. Dat lágíduvvo bearašbeaiveruovttus, mii sáhtta leat priváhtaruovktu dahje eará ruovttulágan dikšobáiki⁶⁴. Bearašbeaivedivššu sáhtta lágídit juogo ovttá dahje guovtti mánnágeahčči dahje earenoamáš dáhpáhusain golmma mánnágeahčči oktasaš árrabajásgeassimin⁶⁵. Bearašbeaiveruovttuid bargiid mearis ja mánnájoavkkuid ráhkadettiin berre váldit vuhtii lámisolbmuid ja mánáid, geat muđui dárbašit doarjaga⁶⁶. Bearašbeaivedivššárat vástídit iežaset joavkku doaimmas. Pedagogalaš jođihepmi ja doaimma bagadallan doarju bearašbeaivedivššáriid vuogálaš doaimma plánema ja ollašuttima.

Rabas árrabajásgeassima ollašuttin ja deattuhusat molsašuddet árrabajásgeassima lágideaddji mearrádusaid mielde. Rabas árrabajásgeassindoaimma sáhtta lágídit ovdamearkka dihte

58 Árrabajásgeassinláhka 1 §

59 Mánáidsuodjalanláhka 1 §

60 Árrabajásgeassinláhka 4 a 16 §

61 Árrabajásgeassinláhka 34-36 §

62 Árrabajásgeassinláhka 25 §

63 Árrabajásgeassinláhka 2, 25 § ja 35 §

64 Árrabajásgeassinláhka 1 §

65 Stáhtaráđi ásahus árrabajásgeassimis (753/2018) 2 §

66 Árrabajásgeassinláhka 38 §

duhkoraddanbáike- dahje searvedoaimman. Doaimma lea bagadallon ja dat sisttisdoallá iešguđetlágan mihttomeriid. Rabas árrabajásgeassin doaimma sáhttá fállat ovdamearkka dihte olgolihkadeami, iehčanas stoahkama, dáidda- dahje lihkanbajásgeassima. Dan lassin árrabajásgeassin sáhttá fállat fuolaheaddjái bagadallon ovtastallama mánáiguin ja eará sosiála kontávttaid. Rabas doaimma galgá planet, vai árrabajásgeassinlága mihttomearit sáhttet váldojuvvot das vuhtii. Mihttomeriid galgá váldit vuhtii dađe gokčevaččabut ja lávdamáhtolaččabut, mađe jeavddalaččabut ja dávjjibut mánát oassálastet doimii. Doaimma luondu mielde dihto mihttomearit sáhttet deattuhuvvot eanet go earát.⁶⁷

Vuorrodivššu galgá lágidit dárbbuid mielde rievttis viidosazžan mánái, guhte dárbbáša dan fuolaheaddji barggu dahje studerema dihte. Vuorrodivššu sáhttá lágidit eahkes, vahkoloahpas ja ihkku beaiveruoktotoaimman dahje bearašbeaivedikšun. Vuorrodivššus mánáid oassálastin árrabajásgeassimii lea dávjá eahpejeavddalaš. Dán ferte vuhtiiváldit pedagogalaš doaimma plánemis ja ollašuttimis.⁶⁸

2.3 Árrabajásgeassin oassin máná bajásšaddama ja oahppanbálgá

Árrabajásgeassin lea dehálaš oassi máná šaddama ja oahppama bálgás. Árrabajásgeassin duddjo vuoddu eallinagi oahppamii. Mánát mielddisbuktet árrabajásgeassimii iežaset ovddit eallinvásáhusa, man guovddáš rollas leat fuolaheaddjiid ja mánáid gaskasaš vuorrováikkuhus- ja gierisgaskavuodát. Bargiid bargun lea hukset luhtolaš gaskavuodá mánáiguin. Fuolaheaddjiid ja bargiid gaskasaš ovttasbargu buktá bissovašvuodá ja dorvvolašvuodá mánáid eallimii. Go máná fuolaheaddjit ja árrabajásgeassinbargit sohpet árrabajásgeassima mihttomeriin, lea dehálaš, ahte deaivvadeapmi lea rabas, gudnejahtti ja ovttavardásaš. Jeavddalaš ovttasbargu lea dehálaš, vai bearrašiid ja bargiid oktasaš bajásgeassinbarggu duddjo mánái vuogas ollisvuodá.

Pedagogalaš doaimma vuodđun lea áddejupmi mánávuodá mearkkašumis ja diehtu mánáid bajásšaddamis, ovdáneamis ja oahppamis. Seamma dehálaš lea dovdat buot mánáid ja váldit vuhtii sin individuála ovdáneami. Máná dovdan gáibida nu bissovaš mánáid ja bargiid gaskasaš vuorrováikkuhusgaskavuodáid go vejolaš⁶⁹.

Árrabajásgeassin ja dasa gullevaš ovdaoahpahus hukse vuoddu eallinagi oahppamii ja ollisvuhtii, mii ovdána máná ovdáneami ja oahppama dáfus jearggalaččat. Alladásat ollisvuodá vuolggasadjin lea dat ahte sihke árrabajásgeassin ja ovda- ja vuodđooahpahusa bargit dovdet skuvlenuogádaga ja dan iešguđet muttuid guovddáš mihttomeriid, iešvuodáid ja vuogádagaid. Mánáid buresbirgejumi, ovdáneami ja oahppama njuovžilvuodá dihte maiddá sirdásanáigodagat plánejuvvojit ja árvoštallojuvvojit.

Árrabajásgeassima lágideaddji hukse ovttasbarggu ráhkadusaid ja dieđu sirdima vuogádagaid, maid bokte sirdáseamit ruovttus árrabajásgeassimii, árrabajásgeassima áigge ja árrabajásgeassimis ovdaoahpahussii ja doppe vuodđooahpahussii leat nu njuovžilat go vejolaš. Sirdásanáigodagain fuolaheaddjit ja bargit barget ovttas máná ovddu buorrin. Dieđu sirdimis sáhttá atnit ávkin árrabajásgeassima áigge čohkkejuvvon dokumeantaid, mat govvidit máná ovdáneami ja oahppama ja mánái ráhkaduvvon árrabajásgeassinplána. Dieđu sirdin čuovvu gustodeaddji mearrádušaid.⁷⁰

67 Árrabajásgeassinláhka 3 § 2 momeanta HE 40/2018 vp, s. 85

68 Árrabajásgeassinláhka 13 §

69 Árrabajásgeassinláhka 3 § 1 momeanta 5 čuokkis

70 Ovdamearkka dihte árrabajásgeassinláhka 40–42 §

2.4 Árvovuodđu

Árrabajásgeassinplána vuodđuštusaid árvovuodđu almmolaš prinsihppan lea, ahte máná ovdu lea ovdasajis, ahte mánás lea vuoigatvuohta buresbirgejupmái, fuolaheapmái ja suodjaleapmái, ahte máná oaivil váldojuvvo vuhtii. Dasa lassin prinsihppan lea ovttavoardásaš ja dásseárvosaš meannudeami geatnegasvuohta ja máná vealahangielldu ON:a máná vuoigatvuođaid soahpamuša⁷¹, árrabajásgeassinlága⁷² ja ON:a lámisolbmuid vuoigatvuođaid guoski oktasašsoahpamuša mielde⁷³.

Mánnávuoda iešárvu

Árrabajásgeassima bargun lea suodjalit ja ovddidit máná vuoigatvuođa buori ja dorvvolaš mánnávuhtii. Árrabajásgeassin vuodđuduvvá áddejupmái mánnávuoda iešárvvus. Buot mánát lea erenomážit ja divrasat juste dakkárin go sii leat. Juohkehaččas lea vuoigatvuohta ovdanbuktit iežas oaiviliid sihke váldojuvvot vuhtii ja áddehallat dakkárin go son lea ja maid iežas servoša lahttun.

Olmmožin bajásšaddan

Árrabajásgeassin vuodđuduvvá eallima, bistevaš eallinvuogi ja olmmošvuoigatvuođaid gudnejahttimii ja olmmošárvvu loavkitmeahttunvuhtii. Árrabajásgeassin doarju máná bajásšaddama olmmošvuhtii, man vuodđun lea figgamuš duohtavuhtii, buorrevuhtii, čábbodahkii, vuoiggalašvuhtii ja ráffái. Árrabajásgeassin atná árvvus čuvgehusa mii boahá ovdan vuogis jurddašit sihke iežas, earáid, birra ja dieđu birra ja maidáid vuogis ja hálus doaibmat riektá. Bargit arvosmahttet mánáid doaibmat árvovuodđu mielde ja ságastallat árvvuid ja nieguid birra. Árrabajásgeassimis givssideapmi, rasisma dahje veahkaváldi ii dohkkehuvvo mange hámis dahje geasge.

Máná vuoigatvuođat

Mánás lea vuoigatvuohta ovdanbuktit iežas, iežas oaiviliid ja jurdagiid daiguin ovdanbuktinvugiiguin mat sus leat. Buot mánáin lea vuoigatvuohta buori oahpahussii, fuolaheapmái ja arvosmahtti máhcahahkii. Mánás lea vuoigatvuohta sihke stoahkat, oahppat stoahkama bokte ja illudit oahppamis ja maid hukset áddejumi iežas birra, iežas identitehtas ja máilmmis iežas čálganmuttus mielde. Mánás lea vuoigatvuohta vásihit searvvušvuođa ja jovkui gullelašvuođa. Mánás lea vuoigatvuohta oažžut mánggabealat dieđu, gieđahallat iežas dovduid ja ruossalasvuođaid ja iskkadit ja oahppat ođđa áššiid.⁷⁴

Ovttavoardásašvuohta, dásseárvu ja mánggahámatvuohta

Árrabajásgeassin ovddida suomelaš oktasašgotti demokrátalaš árvvuid, dego ovttavoardásašvuođa, dásseárvvu ja mánggahámatvuođa. Mánáin galgá leat vejolašvuohta ovddidit dáidduideaset ja bargat válljejuumiid ovdamearkka dihte sohkahealis, sohkađuogážis, kulturđuogážis dahje eará olbmuide laktáseaddji sivain fuolatkeahhtá. Bargit galget hukset mánggahámatvuođa gudnejahtti atmosfeara. Árrabajásgeassin vuodđuduvvá mánggahámat suomelaš kulturárbái ja hápmašuvvá ain mánáid, sin fuolaheadjiid ja bargiid vuorrováikkusahas.

Bearrašiid mánggahámatvuohta

Ámmátlaš, rabas ja gudnejahtti meannudeapmi mánggahámat bearrašiid ja bearrašiid iešguđetlágán gielaid, kultuvrraid, eallinoainnuid, oskkuid, árbevieruid ja bajásgeassinoinnuid ektui hukse vuodđu

71 ON oktasašsoahpamuš máná vuoigatvuođain 1989

72 Árrabajásgeassinláhka 20 §

73 ON oktasašsoahpamuš lámis olbmuid vuoigatvuođain 2007

74 ON oktasašsoahpamuš máná vuoigatvuođain 1989

buori bajásgeassinovttasbargui⁷⁵. Mánáid bearašidentitehta ja bearašgaskavuodaid dorjot nu ahte buot mánát sáhttet dovdat iežaset bearraša divrrasin.

Dearvvašlaš ja bistevaš eallinvuohki

Árrabajásgeassima bargun lea láidet mánáid dearvvašvuoda ja buresbirgejumi ovddideaddji eallinvugiide. Mánáide fállat vejolašvuodaid ovddidit iežaset dovdoáidduid ja estehtalaš jurddašeami. Árrabajásgeassin dovda ja čuovvu bistevaš eallinvuogi prinsihpaid nu ahte sosiála, kultuvrralaš, ekonomalaš ja ekologalaš aspeavttat váldojuvvojit vuhtii. Árrabajásgeassin hukse vuodu ekososiála čuvgehussii nu ahte olmmoš ádde, ahte ekologalaš bistevašvuoha lea sosiála bistevašvuoda ja olmmošvuogatvuodaid ollašuvvama eaktu.

2.5 Oahppanáddejupmi

Árrabajásgeassinplána vuoduštusat vuodđuduvvet oahppanáddejupmái, man mielde mánát bajásšaddet, ovdánit ja ohppet vuorrováikkukhusas eará olbmuiguin ja lagasbirrasiiguin. Oahppanáddejupmi vuodđuduvvá maiddáid áddejupmái das ahte mánná lea aktiiva doaibmi. Mánát leat riegeame rájes sáhkkit ja háliidit oahppat ođđa áššiid, geardduhit ja jievžat. Oahppan lea oppalaš doaibma ja dat dáhpáhuvvá juohke sajis. Das ovtastuvvet dieđut, dáiddut, doaimmat, dovddut, áiccut, gorutlaš vásáhusat, giella ja jurddašeapmi. Oahppan dáhpáhuvvá earret eará dalle, go mánná áiccada ja dárkkoda birrasa ja ádestallá earáid doaimmaid. Mánát ohppet maiddáid go stohket, lihkadit, dutket, barget iešguđetlágán bargobihtáid, ovdanbuktet iežaset oaiviliid ja buđaldit dáidagiin.

Árrabajásgeassimis oahppama vuolggasadjin leat mánáid ovddit vásáhusat, sin beroštumit ja máhttin. Lea dehálaš, ahte ohppojuvvon áššiin lea oktavuoha mánáid ovdáneaddji válmmašvuodaide ja eará vásáhusmáilbmái ja kulturduogážiin. Mánát ohppet buoremusat dalle go vedjet bures ja dovdet dorvvolašvuoda dovddu. Positiiva dovdovásáhusat ja vuorrováikkukhusgaskavuodát ovddidit oahppama. Veardásašjoavku ja vásáhusat servošii gullevašvuodas leat máná oahppama ja oasálašvuoda dáfus guovddážiis. Mánát galget oazžut iežaset oahppamii bargiid bagadallama ja doarjaga. Mánáid beroštahti, ulbmildiđolaš ja doarvái hástaleaddji doaibma movttiidahtta oahppat lasi. Buot mánát galget oazžut vásáhusaid lihkestuvvamis ja illudit iežaset doaimmas ja oahppanvugiin.

Stoahkan lea mearkkašahti oassi árrabajásgeassinahkásaš mánáid oahppama. Dat motivere máná ja addá ilu. Seammás mánát ohppet mánggaid dáidduid ja dieđuid. Árrabajásgeassimis lea dehálaš áddet stoahkama iešárvvu mánnái ja dan pedagogalaš mearkkašumi máná oahppamii, oppalaš ovdáneapmái ja buresbirgejupmái.

75 Árrabajásgeassinláhka 3 § 1 momeanta 6 čuokkis

2.6 Pedagogalaččat deattuhuvvon bajásgeassima, oahpahusa ja divššu ollisvuohta

Árrabajásgeassinplána vuodustusain pedagogihka vuodđuduvvá meroštallon árvovuđđui, áddejupmái mánás, mánnávuodas ja oahppamis. Pedagogihkain oaivvildit mánggadiedalaš, earenoamážit bajásgeassin- ja árrabajásgeassiniedalaš dihtui vuodđuduvvi doaimma, mii lea ámmátlaččat jođihuvvon, ámmátolbmuid čađahan ja plánejuvvon, ja man ulbmilin lea ollašuttit mánáid buresbirgejumi ja oahppama. Dat oidno árrabajásgeassima doaimbänkultuvrras, oahppanbirrasis ja bajásgeassimis ja oahpahusa ja divššu ollisvuođas. Pedagogihka deattuheapmi⁷⁶ árrabajásgeassima ollisvuođas gáibida pedagogalaš áššedovdamuša ja dan, ahte bargit leat ovttá oaivilis das, mo mánáid oahppama ja buresbirgejumi sáhtá buoremusat ovddidit.

Árrabajásgeassin čađahuvvo bargiid, mánáid ja birrasa vuorrováikkuhusas, mas bajásgeassin, oahpahus ja dikšu hábmejit čavddis ollisvuođa. Dán golmma doahpaga sáhtá geahčadit sierra, muhto praktihkas dat čatnasit oktii. Ná lea vejolaš lahkoniit oppalažžat máná bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama ovdáneami. Bajásgeassin, oahpahus ja dikšu deattuhuvvojit iešguđet láhkái sierraahkásaš mánáid doaimmas ja árrabajásgeassima iešguđet doaimmanvuogis.

Bajásgeassima bokte kultuvrralaš árvvut, dábit ja norpmat sirdašuvvet, hápmašuvvet ja ođasmuvvet. Bajásgeassima ulbmilin lea sirdit kulturárbbi, dehálažžan adnojuvvon árvvuid ja árbevieruid čuoovvovaš sohkaulvii. Bajásgeassin oahpista mánáid hábmet iežaset oaiviliid ja árvvoštallat kritihkalaččat dábálaš jurddašan- ja doaimmanvugiid ja doaimmat ehtalaččat bistevaččat. Bajásgeassima čuvgehusbargun lea diđolaččat stivret mánáid individuála identitehta hápmašuvvama nu ahte mánát ohppet fuomášit iežaset doaimma váikkuhusaid eará olbmuide ja birrasii. Mánáid ovdáneami doarjalit nu ahte sii ohppet doaimmat ja geavahit dáidduideaset maiddá earáid buorin.

Oahpahusa vuolggasadjin lea árrabajásgeassinplána vuodustusain meroštallon oahppanáddejujumi. Oahppama ulbmilin lea ovddidit mánáid oahppama ja veahkehit mánáid hábmet mearkašumiid iežaset birra, eará olbmui ja birastahti máilmmis. Árrabajásgeassima ulbmilin lea movttiidahttit ja motiveret mánáid oahpahallat ođđa áššiid ja iskkadit iešguđetlágán oahppanvugiid. Oahpahus doarju ja atná ávkin mánáid lunddolaš sáhkkiivuođa. Oahpahus váldá vuhtii mánáid ovdáneaddji dáidduid, beroštumiid, nana beliid ja individuála doarjaga dárbbuid. Dan lassin oahpahusa vuodđun leat oahppanbirrasii (lohku 3.2), viiddes máhttimii (lohku 2.7) ja pedagogalaš doaimmamii (lohku 4) áshuvvon mihttomearit.

Dikšu dárkkuha fysalaš vuodđodárbbuin fuolaheami ja emotionála berošteami. Ulbmilin lea, ahte mánná dovda, ahte son lea árvvusadnon, áddejuvvon ja oktavuodas eará olbmuide. Buori divššu ja fuolahusa vuodđun lea guovttebealat ja gudnejahtti vuorrováikkuhusgaskavuotta ja lagasvuohta. Beaivválaš dáhpusat, dego boradeapmi, gárvodeapmi, nuoladeapmi, vuoinjasteapmi ja hygienas fuolaheapmi leat guovddáš oassi máná beaivvi. Árrabajásgeassima dikšundilálašvuođat leat seamma áigge bajásgeassin- ja oahpahusdáhpusat, main mánát ohppet ovdamearka dihte vuorrováikkuhusdáidduid, alddis fuolaheami, áiggi hálddašeami ja buriiid dábiid.

76 Árrabajásgeassinláhka 2 § ja 23 §

2.7 Viiddes máhttin

Árrabajásgeassin hukse vuodu máná viiddes máhttimii. Viiddes máhttin čohkiida dieđuid, dáidduid, árvvuid, jurddašuvugiid ja dáhtu ollisvuodas. Máhttin dárkkuha maiddá dieđuid ja dáidduid geavahannávccaid ja maiddá doaimmama iešguđet dilálašvuoda mielde. Dieđuid ja dáidduid geavahepmái váikkuhit mánáid oahppan árvvut ja jurddašuvuogit ja dáhttu doaimmat. Viiddes máhttin dárbbášuvvo go máilbmi rievdá. Olmmožin bajásšaddan, studeren, bargan ja riikkavuložin doaimman dál ja boahhtevuodas gáibida diehto- ja dáidosurggiid rasttildeaddji ja ovttasteaddji máhttima. Viiddes máhttima ovdáneapmi ovddida mánáid bajásšaddama indiviidan ja servoša lahtun. Máhttin ovdánišgoahká árramánávuođa rájes ja joatkašuvvá čađa eallima. Viiddes máhttima ulbmilat joatkašuvvet árrabajásgeassinplána vuoduštusain ain ovda- ja vuodđooahpahusa oahppaplánaid vuoduštusaide. Viiddes máhttima mihttomearit leat stivren dán áššegirjji gárvema, ja daid galgá váldit vuhtii báikkálaš árrabajásgeassinplánain.

Alladášat pedagogalaš doaimma nanne mánáid viiddes máhttima. Viiddes máhttima ovdáneapmái váikkuhit árrabajásgeassima doaimmanvuogit, iešguđetlágán oahppanbirrasiid geavahepmi ja mánáid buresbirgejumi ja oahppama doarjun. Viiddes máhttima mihttomearit váldojuvvojit vuhtii doaimmankultuvrra ja oahppanbirrasiid ovddideamis, mánáid bajásgeassimis, oahpahasas ja divššus. Logus 4.5 govviduvvon oahppama viidodagaid ulbmilin lea ovddidit mánáid viiddes máhttima.

Árrabajásgeassinplána vuoduštusat govvidit vihtta iešguđet viiddes máhttima oasis, mat laktásit nuppit nuppiide:

- jurddašeapmi ja oahppan
- kultuvrralaš máhttin, vuorrováikkuhus ja ovdanbuktin
- alddis fuolaheapmi ja árgadáiddut
- mánggalohkandáidu ja diehto- ja gulahallanteknologalaš máhttin
- oassálastin ja váikkuheapmi.

Čuovvovažžan govviduvvo, maid viiddes máhttima iešguđet oasis mearkkašit. Dan lassin meroštallo, mii bargguit árrabajásgeassima guđege oasis lea.

Jurddašeapmi ja oahppan

Jurddašeami ja oahppama dáiddut ovdánit vuorrováikkuhusas eará olbmuiquin ja birrasiiguin. Dat hábmejit vuodu eará máhttima ovdáneapmái ja eallinagi oahppamii. Dieđu skáhpon, lađastallan ja ođđa áššiid ráhkadeapmi eaktuda kreatiiva ja kritihkalaš jurddašeami, man vuodu árrabajásgeassin hukse. Árrabajásgeassima bargun lea doarjut mánáid jurddašan- ja oahppandáidduid.

Mánáid jurddašeapmi ja oahppan ovdánit mánggabealat ja mearkkašahtti vásáhusaid bokte. Imaštallamii, fuomášeapmái ja oahppama illui galgá leat sadji. Stoagadettiin mánáin lea vejolašvuotta geavahit iežaset miellagovahusa ja kreatiivavuoda, iskkadit ovttas iežaset ideaid ja dutkat máilmmi. Mánát ožžot doarjaga birrasa ja dan fenomenaid lađastallan-, namahan- ja govvidandáiddut ovddideamis iežaset agi ja čálganmuttu mielde. Bargit roahkasmahttet mánáid jearrat ja bidjat áššiid gažaldatvuložin. Mánát illudit lihkestuvvamiin ja oahpahallet movttiidahttit earáid. Mánát ohppet maiddá sitkatvuoda ja gillilvuoda ja lassin hutkat čovdosiid iešguđetlágán dilálašvuodaide. Mánát ohppet stivret ja doalahit iežaset áicilvuoda. Beaivválaš, fysalaš aktiivalašvuotta doarju mánáid jurddašeami ja oahppama. Doaimma pedagogalaš dokumenteren (lohku 4.2) ja oktasaš guorahallan veahkeha mánáid áiccadit iežaset oahppama ja dovdat iežaset gievravuodaide. Dát nanne mánáid jáhku iežaset dáidduide.

Kultuvrralaš máhttu, vuorrováikkuhus ja ovdanbuktin

Mánát bajásšaddet máilmmis, mas leat iešguđetlágán kultuvrrat, gielat ja eallinoainnut. Dát deattuha sosiála- ja vuorrováikkuhusdáidduid ja kultuvrralaš máhttima mearkašumi. Máhttimii gullá dáidu guldalit, dovdat ja áddet iešguđetlágán oainnuid ja dáidu reflekeret iežas árvvuid ja oaiviliid. Vuorrováikkuhusdáidduin, návccain ovdanbuktit iežas ja áddet earáid lea stuorra mearkašupmi identitehtii, doaibmamii ja buresbirgejumái. Vuorrováikkuheapmi olbmuiguin, geain lea earálágán kultur- ja eallinoaidnoduogáš, gáibida iežas ja earáid kultuvrra ja eallinoainnu áddema ja gudnejahttima. Árrabajásgeassima bargun lea ovddidit mánáid kultuvrralaš máhttima ja sin vuorrováikkuhus- ja ovdanbuktindáidduid.

Árrabajásgeassin roahkasmahtta mánáid oahpásmuvvat eará olbmuide, gielaide ja kultuvrraide. Bargit doibmet ovdagovvan mánáide eará olbmuid kultuvrraid, gielaide ja eallinoainnuid posiitiiva deaivvadeamis. Mánát ohppet usttlašvuođa ja buriid dábiid. Ovttasbargui vuodđuduvvi doaibma hukse vejolašvuođaid hárjehallat vuorrováikkuhus- ja ovdanbuktindáidduid iešguđetlágán dilálašvuođain ja iešguđetlágán olbmuiguin. Mánát ohppet bidjat iežaset nuppi sadjái, geahččat áššiid eará geahččanguovlluin ja čoavdit ruossalas dilálašvuođaid konstruktiiva vuogi mielde. Dát nanne mánáid sosiála dáidduid. Mánát ožžot doarjaga kulturidentitehtaid huksemis. Árrabajásgeassimis skáhppojuvvon kulturábái laktáseaddji vásáhusat, dieđut ja dáiddut nannejit máná návccaid oahppat, geavahit ja rievdadit kultuvrra. Ovdamearka dihte stohkosat, boradanbottut ja feasttat fáallet dilálašvuođaid juohkit vásáhusaid iešguđetlágán árbevieruid ja vieruid birra. Árrabajásgeassin arvosmahtta mánáid hukset posiitiiva gaskavuođa mánggahámat birrasii.

Alddis fuolaheapmi ja árgadáiddut

Alddis fuolaheapmái, dearvvašvuhtii ja dorvvolašvuhtii laktáseaddji dáiddut leat buohkaide dehálaččat. Árrabajásgeassima bargu lea nannet mánáid buresbirgejumái ja dorvvolašvuhtii laktáseaddji dáidduid ja oahpistit sin dahkat válljejuumiid bistevas eallinvuogi mielde. Árrabajásgeassin doarju máná posiitiiva miellagova boahhteáiggis.

Mánáid iehčanasvuođa lassáneami dorjot cehkiid mielde. Bargit veahkehit mánáid ja arvosmahttet sin jearrat veahki dárbbu mielde. Mánát hárjehallet iešguđetlágán dáidduid dego gárvodeami, boradeami ja persovnnalaš hygienas ja iežaset dávviriin fuolaheami. Mánát ohppet doaibmat vásttolaččat ja dorvvolaččat árrabajásgeassima oahppanbirrasii, lagasluondus ja johtolagas.

Mánát gieđahallet ovttas bargiiguin buresbirgejumi ovddideaddji áššiid dego vuoinjasteami, borramuša ja mielladearvvašvuođa mearkašumi. Mánát oahpahallet iežaset dovdduid ovdanbuktimá ja iešstivrejumi. Mánáid dovdoáiddut ovdánit, go sii oahpahallet fuomášit, diđoštit ja namahit iežaset dovdduid. Mánát ohppet maiddái gudnejahttit ja suodjalit iežaset ja earáid goruda.

Mánggalohkandáidu sihke diehto- ja gulahallanteknologalaš máhttu

Mánggalohkandáidu ja diehto- ja gulahallanteknologalaš dáidu dárbbasuvvo mánáid ja bearrašiid árggas, olbmuid gaskasaš vuorrováikkuheamis ja servodatlaš oassálastimis. Mánggalohkandáidu ja diehto- ja gulahallanteknologalaš máhttin ovddidit mánáid ovttaveardásaš bajásgeassima ja skuvlema. Árrabajásgeassima bargun lea doarjut dáid dáidduid ovdáneami.

Mánggalohkandáidu lea guovddáš vuodđodáidu, mii váikkuha mánggahámat kultuvrralaš dieđuid áddemii ja vuorrováikkuheapmái. Mánggalohkandáidu dárkkuha návccaid dulkot ja buvttadit iešguđetlágán dieđuid. Mánggalohkandáiddu vuodđun lea viiddes teakstaáddejummi, man mielde

iešguđetlágán teavsttat sáhttet leat earret eará čállojuvvon, hállojuvvon, audiovisuála dahje digitála hámis. Dat sisttisoallá iešguđetlágán lohkanđáidduid dego govaid lohkanđáiddu, numerála lohkanđáiddu, media lohkanđáiddu ja vuođđolohkanđáiddu. Mánnggalohkanđáiddu laktása lávga jurddašan- ja oahppandáidduide. Mánát namahit áššiid ja dinngeid ja oahpahallet iešguđetlágán doahpagiid ovttas bargiiguin. Bargit movttiidahttet mánáid dutkat, geavahit ja buvttadit dieđuid iešguđetlágán, maiddái digitála, birrasiin. Mánnggalohkanđáiddu skáhppon gáibida rávesolbmuid málle, rikkes teakstabirrasa, mánáide heivvolaš kulturbálvalusaid ja kultuvrra, man mánát ieža leat buvttadan.

Mánát dutket ja guorahallet diehto- ja gulahallanteknologiija rolla árgaeallimis ja oahpásmuvvet iešguđetlágán diehto- ja gulahallanteknologalaš biergasiidda, applikašuvnnaide ja spealuide. Digitála dokumenteren adnojuvvo ávkin stohkosiin, dutkamis, lihkadeamis ja dáiddalaš iskkadeamis ja buvttadeamis. Vejolašvuođat iskkadit ja buvttadit diehto- ja gulahallanteknologalaš sisdoaluid ieš ja ovttas eará mánáiguin ovddidit mánáid kreatiiva jurddašeami, ovttasbargandáidduid ja lohkanđáiddu. Bargit oahpistit mánáid geavahit diehto- ja gulahallanteknologiija mánnggabealagit ja dorvvolaččat.

Oassálastin ja váikkuheapmi

Aktiivvalaš ja vásttolaš oassálastin ja váikkuheapmi huksejit vuođu demokrátalaš ja bistevaš boahhtevuhtii. Dát eaktuda ovttaskas olbmossáiddu ja hálu oassálastit servoša doibmii ja luohttámuša iežas váikkuhanvejolašvuođaide. Máná vuoigatvuođaide gullet su oaiviliid vuhtiváldin ja oasálašvuohta iežas eallimii váikkuheadji áššiide. Árrabajásgeassin gudnejahtá dáid demokratiija ollašuvvama guovddáš prinsihpaid. Árrabajásgeassima ulbmilin lea doarjut mánáid ovdáneaddji oassálastin- ja váikkuhandáidduid ja arvossmahttit doaimmalašvuhtii.

Gudnejahtti deaivvadeapmi mánáiguin, sin jurdagiid guldaleapmi ja álgagiidda vástideapmi nanne mánáid oassálastin - ja váikkuhandáidduid. Mánát plánejit, ollašuhhtet ja árvoštallet doaimma ovttas bargiiguin. Seammás mánát ohppet vuorrováikkuhusdáiidduid ja oktasaš njuolggadusaid, soahpamušaid ja luohttámuša mearkkašumi. Bargit fuolahit das ahte buot mánáin lea vejolašvuohta oassálastit ja váikkuhit. Oassálastima ja váikkuheami bokte mánát bohtet diđolažžan alddis, sin iešluohttámuš nanosmuvvá ja servošis dárbbalaš sosiála dáiddut hápmašuvvet.

2.8 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Báikkálaš árrabajásgeassinplána gárvedettiin ságastallo dán logus meroštallon árrabajásgeassima barggaid ja dábálaš mihttomeriid mearkkašumiin ja das, mo árrabajásgeassimii ásahuvvon mihttomeriid lea vejolaš ollašuhhtit iešguđet doaimmanvuogis.

Lohku 2 sisttisoallá osiid, maid lea vuogálaš čáhkadit oassin báikkálaš árrabajásgeassinplána. Dákkár oasit leat:

- mihttomearit árrabajásgeassinlága mielde
- árvovuodđu (lohku 2.4.)
- oahppanádejuvvi (lohku 2.5.) ja
- lávdamáhtolaš máhttu (lohku 2.7.).

Dáidda osiide sáhtta dahkat báikkálaš lasáhusaid.

Báikkálaš árrabajásgeassinplánas govviduvvojit lassin:

- árrabajásgeassima lágideapmi ja iešguđet doaibmanvuogit ja daid gaskasaš ovttasbargu báikkálaš geahččanguovllus
- báikkálaš sirdášanáigodagat, go mánná álggaha árrabajásgeassimis, sirdása árrabajásgeassima áigge nuppi jovkui dahje nuppi doaibmanbáikái dahje go mánná sirdása ovdaoahpahussii dahje nuppi árrabajásgeassima lágideaddji doaimmaide.

Árrabajásgeassima iešguđet doaibmanvugiide sáhtta ráhkadit sierra árrabajásgeassinplána logu 1.2 mielde.

Árvovuoddu, oahppanádejummi ja viiddes máhttima mihttomearit váldojuvvojit vuhtii ja geahčaduvvojit dárkileappot loguin, mat gieđahallet árrabajásgeassima doaibmankultuvrra, árrabajásgeassima pedagogaš doaimma plánema, ollašuhhtima, árvvoštallama ja ovdáneami ja oahppama doarjaga.

3. ÁRRABAJÁSGEASSIMA DOAIBMANKULTUOVRA

Doaibmankultuvra lea historjjálaččat ja kultuvrralaččat riegádan doaibmanvuohki, mii hápmašuvvá servoša vuorrováikkhusas. Árrabajásgeassima lágideaddji ja árrabajásgeassima jođiheaddjiid bargun lea hukset sihke doaibmankultuvrra ovddidanvejolašvuodaid ja árvvoštallama árrabajásgeassima iešguđet doaibmanvuogis ja ovttadagas.

Árrabajásgeassima doaibmankultuvra lea ollisvuohta, mii čohkiida ovdamearkka dihte

- árvvuin ja prinsihpain
- barggu stivrejeaddji norpmaid ja mihttomeriid dulkomis
- oahppanbirrasiin ja bargovugiin
- ovttasbarggus ja dan iešguđet hámis
- vuorrováikkhusas ja atmosfearas
- bargiid máhtus, fitnolašvuodas ja ovddidanmovttas
- jođihanráhkadusain ja -vuogádagain
- doaimma organiseremis, plánemis, ollašuttimis ja árvvoštallamis.

Doaibmankultuvrra hábmejit diđoštuvvon, mielavuloš ja muhtimin maiddá áiggokeahes dahkkit. Buot servoša lahtut váikkuhit doaibmankultuvrii, ja dat fas váikkuha buot lahtuide fuolatkeahhtá das, earuhuvvogo dan mearkkašupmi vai ii.

Árrabajásgeassimis buot doaibmanvuogit galget doarjut máná ovdáneami ja oahppama. Daid galgá maiddá bastit ákkastallat pedagogalaččat. Bargit galget diđoštít, ahte sin doaibman- ja vuorrováikkhusvuogit sirdásit mállen mánáide, geat ohppet árrabajásgeassinservoša árvvuid, jurddašavugiid ja vieruid.

Doaibmankultuvra váikkuha árrabajásgeassima kvalitehtii. Das lea guovddáš mearkkašupmi árrabajásgeassima ollašuttimis ja mihttomeriid juksamis. Doaibmankultuvra, mii doarju árrabajásgeassima mihttomeriid, fállá oiddolaš dilálašvuodaid mánáid ovdáneapmái, oahppamii, oasálašvuhtii, dorvvolašvuhtii, buresbirgejupmái ja bastevaš eallinvuohkáii.

Jođiheapmi váikkuha mearkkašahhti láhkái árrabajásgeassima doaibmankultuvrii, dan ovddideapmái ja kvalitehtii. Árrabajásgeassima jođiheami vuolggasadjin lea buot mánáid buresbirgejumi ja oahppama ovddideapmi. Doaibmankultuvrra ovddideapmi gáibida pedagogalaš jođiheami, mii oaivilda árrabajásgeassima ollisvuoda ulbmildiđolaš ja plánejuvvon jođiheami, árvvoštallama ja ovddideami. Dat sisttisdoallá buot doaimmaid, mat dahket vejolažžan bargiid buriid bargodiliid, ámmátlaš máhtu ja skuvlejumi ávkin atnima ja ovddideami ja pedagogalaš doaimma (lohku 4.1).

3.1 Doaibmankultuvrra ovddideapmi ja dan stivrejeaddji prinsihpat

Servoša doaibmankultuvra rievda oba áigge ja dan gálgá maiddá árvvoštallat ja ovddidit. Oktasaš mihttomeriide čatnaseapmi ovddida árvovuoda ja oahppanádejuvumi ollašuvvama. Doaibmankultuvrra váikkhusaid guorahallan ja dan ii-háliiduvvon iešvuodaid oahppan ja divvun leat dehálaš doaibmankultuvrra ovddideami oasis. Bastevaš ovddideami vuodđogáibáduš lea, ahte bargit áddejit iežaset doaimma duohkin váikkuheaddji árvvuid, dieđuid ja jáhkuid mearkkašumi ja máhttet

árvvoštallat daid. Nuppiid gudnejahtti dialoga oasálastá olles servoša ja hukse luohttámuša, mii lea dehálaš oassi ovddideami. Árrabajásgeassima plánedettiin, lágidedettiin ja ovddidettiin ferte vuosttaš sajis váldit vuhtii máná ovddu. Máná ovddu ferte árvvoštallat ovttaskas máná, mánájoavkku ja dábálaččat mánáid dáfus dáhpáhusa ja dili mielde.⁷⁷

Jodiheddji ovddida oassálasti doaibmankultuvrra nu ahte son hukse ráhkadusaid ámmátlaš ságastallamii. Dan lassin jodiheddji movttiidahtá bargoservoša jeavddalaččat ovddidit ja ođasmahttit oktasaš doaibmankultuvrra. Jodiheddji doarju servoša ovdáneami oahppi searvvušin, mas máhttin ovddiduvvo ja juogaduvvo. Ulbmilin lea, ahte oktasaš doaibmanjurdda ja doaimma mihttomearit oidnojit praktihkas. Jodiheddji vástida das ahte oktasaš bargovuogit oidnojit ja ahte daid guorahallat ja árvvoštallat jeavddalaččat. Mánát ja fuolaheaddjit leat mielde doaibmankultuvrra ovddideamis ja árvvoštallamis.

Árrabajásgeassima doaibmankultuvra ovddiduvvo čuovvovaš prinsihpaid mielde:

Oahppi searvvuš doaibmankultuvrra guovddážiš

Árrabajásgeassin doaibmá searvvušin, mas mánát ja bargit ohppet ovttas ja guhtet guoimmisteaset. Oahppi servošis lea sadji iešgudetlágán oaiviliidda ja dovduide. Searvvuš movttiidahtá mánáid ja bargiid juogadit roahkadit iežaset oaiviliid ja iskkadit ođđa doaibmanvugiid. Searvvuš, mii oba áigge árvvoštallá ja ovddida iežas doaimma, hástá iežas ja dovda ja atná ávkin iežas gievravuodaid. Oahppi searvvuš atná árvvus earáid gudnejahtti ja olmmošlaš meannudeami. Searvvuš movttiidahtá sitkatvuhtii, geahččalit ja iskkadit áššiid ja suovvá maiddá meaddit dahjege feilet. Ovttasbargan ja oasálašvuoda vásáhusat nannejit servoša.

Searvvuš movttiidahtá bargiid iešárvvoštallamii, dieđu ja máhttima juogadeapmái ja seammás ámmátlaš ovdáneapmái. Ovttas sohppojuvvon mihttomeriid ja bargguid guorahallan, iežas barggu jeavddalaš árvvoštallan ja fuolaheaddjiid ja eará ovttasbargoguimmiid máhcahus ovddidit servoša oahppama. Maiddá ovdánahttinbarggus, árvvoštallamiin ja dutkamušas ožžojuvvon diehtu lea ávkin oahppama ovddideamis.

Stoahkamii ja vuorrováikkuheapmái movttiidahtti searvvuš

Stoahkamii movttiidahtti doaibmankultuvra dovda stoahkama váikkuhusa máná buresbirgejupmái ja oahppamii. Bargit fuomášit stoahkama ráddjejeaddji dahkkiid ja ovddidit stoahkama ovddideaddji doaibmanvugiid ja oahppanbirrasiid. Mánáin ja bargiin lea vejolašvuolta vásihit ovttas buđaldeami ja stoahkama ilu. Searvvuš movttiidahtá buohkaid hutkáivuhtii, miellagovahusa geavaheapmái, iežaset ovdanbuktimii ja kreatiivavuhtii. Stoahkan oažžu oidnot ja gullot. Mánáid stoahkanálgagat, iskkadeamit ja vásáhusat ožžot saji, áiggi ja stoahkanráfi. Mánát ja rávesolbmot ožžot vejolašvuoda fokuseret stoahkamii.

Árrabajásgeassima doaibmankultuvrii gullá bargiid gaskasaš ovttasbargu ja vuorrováikkuhus fuolaheaddjiiguin ja lagasbirrasiin. Servoša lahtut gudnejahttet guhtet guoimmiset ja atnet ovttasbarggu árvvus. Searvvuš roahkasmahtá mánáid buori vuorrováikkuhussii ja servoša lahttun doaibmamii. Bargit dorjot mánáid veardásašgaskavuodaid riegeadeami ja gáhttejit ustivuođaid. Dorvvolaš searvvuš váldá beali ruossalasvuodaide ja oahpahallá vugiid daid čoavdimii.

77 Árrabajásgeassinláhka 4 § ja HE 40/2018 vp, s. 85

Oasálašvuhta, ovtaveardásašvuhta ja dásseárvu

Inklusiiwa doaimbänkultuvra ovddida oasálašvuođa, ovtaveardásašvuođa⁷⁸ ja dásseárvvu buot doaimmas. Mánáid, bargiid ja fuolaheaddjiid álgagat, jurdagat ja oaivilat adnojuvvojit árvvus. Dát eaktuda oasálašvuođa ovddideaddji doaimbänvugiid ja ráhkadusaid diđolaš ovddideami. Mánáid áddejupmi servošis, vuoigatvuođain, ovddasvástádusain ja välljejumiid čuovvumušain ovdána oasálašvuođa bokte. Mánáid sensitiiva vuhtiiváldin ja positiiva vásáhus das, ahte sin oaivilat váldojuvvojit vuhtii, nannejit oasálašvuođa. Mánáid ja fuolaheddjiid oassálastin doaimma plánemii, ollašuhttimii ja árvvoštallamii ovddida maid oasálašvuođa. Juohke bargi lea dehálaš bajásgeassinservošis.

Servoša lahtut deaivvadit ja meannudit ovtaveardásaččat⁷⁹. Ovtaveardásašvuhta ii mearkkaš seammalágánvuođa. Doaimbänkultuvrra ovddideami dáfus lea dehálaš, ahte bargosearvvuš ságastallá ovtaveardásašvuođa ja dásseárvvu guoski jurddašánvugiin. Dan lassin galgá guorahallat, mo ovdamearkka dihte gillii, etnalašvuhtii, eallinoidnui, lámisvuhtii, sohkaheallái ja dan mánggabealatvuhtii laktáseaddji jurddašánvuođi vuhttojit ságain, láhtain, daguin ja doaimbänvugiin. Vuorrováikkuhusa ja giellageavaheami mállat ja vierut doaimbat stereotiippalaš ovdagáttuid mielde sirdásit mánáide. Árrabajásgeassin lea sohkaheallesensitiivvalaš. Bargit roahkasmahttet mánáid dahkat välljejumiid almmá sohkaheallái dahje eará olbmui laktáseaddji áššiide čadnojuvvon stereotiippalaš rollaid ja ovdagáttuid. Bargit fuomášit, juos mánáid deaivvadeamat eai leat ovtaveardásaččat, ja váldet daidda beali fiinnadovddolaččat ja jearggalaččat. Positiiva ja movttiidahtti vuorrováikkuheapmi doarju máná identitehta ja iešdovddu ovdáneami.

Kultuvrraid mánggahámatvuhta ja gielladiđolašvuhta

Árrabajásgeassin lea oassi kultuvrralaččat nuppástuvvi ja mánggahámat servodaga. Kultuvrraid mánggahámatvuhta lea resursa. Vuoigatvuohta iežas gillii, kultuvrii, oskkui ja eallinoidnui lea vuodđovuoigatvuohta servošis. Árrabajásgeassin atná sihke árvvus ja ávkin suomelaš kulturárbbi, riikkagielaid ja servoša ja birrasa kultuvrralaš, gielalaš ja eallinoidnui laktáseaddji mánggahámatvuođa. Dát gáibida bargiin dieđu eará kultuvrraid ja eallinoainnuid birra ja dáiddu oaidnit ja áddet áššiid iešguđetlágán geahččanguovlluin ja ádestallat nuppi sajádaga. Iešguđetlágán jurddašan- ja doaimbänvugiid birra ságastallo soabalaččat. Ođđa ovttasbargovuođi ráhkaduvvojit. Seammás ovddidit kultuvrralaččat bastevaš ovdáneami.

Gielladiđolaš árrabajásgeassimis diđoštuvvo ahte gielat leat mielde eallimis oba áigge ja juohke sajis. Bargit áddejit giela guovddáš mearkkašumi mánáid ovdáneamis ja oahppamis, vuorrováikkuheamis ja ovttasbarggus ja identitehtaid huksemis ja servodahkii gullamis. Mánggagielatvuođa čalmmustahttin doarju mánáid ovdáneami kultuvrralaččat mánggahámat máilmmis. Bargit galget diđoštít ahte sii leat mánáid gielalaš ovdagovat, ja giddet fuomášumi iežaset giellageavaheapmái. Bargit movttiidahttet mánáid geavahit giela mánggabealagit. Mánáid gielalaš vuolggasajit váldojuvvojit vuhtii, ja sidjiide addojuvvo áigi ja maid mánggabealat giellageavahandilálašvuođat.

Buresbirgejupmi, dorvvolašvuhta ja bastevaš eallinvuohki

Árrabajásgeassimis adnojuvvojit árvvus dearvvašlaš, dorvvolaš ja aktiivvalaš eallinvuođi. Árrabajásgeassinservošis mánát lihkadit mánggabealagit siste ja olgun ja garvet guhkesáigásaš čohkkáma. Mánáid buresbirgejumi ovddida dat, ahte sii ožžot vejolašvuođa ráfot ja vuoingastit beavvi áigge ja borrat doarvái mánggabealat, dearvvašlaš borramuša. Doaimbänkultuvrra ovddideami

78 Árrabajásgeassinláhka 3 § 1 momeanta 6 čuokkis

79 Ovtaveardásašvuodaláhka (1325/2014) 7 ja 8

váldojuvvo vuhtii servoša vejolašvuohta doaibmat lotkadis ja fokuserema ovddideaddji birrasis. Čielga ja plánejuvvon, seammás maid dávgadis beaiveprográmma, ovddida buresbirgejumi.

Árrabajásgeassimis fuolahuvvo oba servoša fysalaš, psyhikalaš ja sosiála dorvvolašvuođas. Máná galgá suddjet veahkaválddis, givssideamis ja eará headušteamis⁸⁰. Mánás lea vuoigatvuohta oažžut jeddehusa go dan dárbbasa. Árrabajásgeassimis ii dohkkehuvvo givssideapmi, veahkaváldi iige headušteapmi. Givssideapmi fuomášuvvo, dasa váldo bealli ja dat eastaduvvo diđolaččat ja systemáhtalaččat oassin doaibamakultuvrra ovddideami. Guovddázis givssideami eastadeamis lea doarjut máná gaskavuodaid seammaahkásaččaiguin ja servodaga buresbirgejumi. Bargiin lea guovddáš rolla mánáid sosiála ja emotionála dáidduid hárhellama ja ovdáneami doarjumis. Mánát oahpahallet dovdat ja čoavdit ruossalasvuođaid soabalaččat. Headuštan-, givssidan- dahje veahkaváldediliin bargit ságastallet ja ohcet čovdosiid ovttas mánáid fuolaheadjiiguin. Dorvvolašvuođa ovddideapmái gullet maiddái dáhpedorpmiid plánejuvvon easttadeapmi ja gohcin, dorvvolašvuođabajásgeassin ja doaibmansajiin ja biergasiin fuolaheapmi. Árrabajásgeassin gáibida doaibmi ja čatnasan dorvvolašvuođa jođiheami ja bargiid, geat hálddašit dorvvolašvuhtii laktáseaddji áššiid.

Doaimmas váldojuvvo vuhtii ekologalaččat, sosiálalaččat, kultuvrralaččat ja ekonomalaččat bísticaš eallinvuogi vealtameahttuvuohta. Mánát ohppet láhttet vásttolaččat luonddus ja birrasis árgga válljejumiid ja doaimmaid bokte. Árrabajásgeassin ovddida biergasiid ja doaibmansajiid oktasašgeavaheami, govttolašvuođa, seastevašvuođa, divvuma ja ođđasit geavaheami.

3.2 Árrabajásgeassima oahppanbirrasat

Árrabajásgeassima ulbmilin lea sihkarastit gárgedeaddji, oahppama ovddideaddji, dearvvašlaš ja dorvvolaš ja easttahiis oahppanbirrasa⁸¹. Oahppanbirrasiin dárkkuhit doaibmansajiid, báikkiid, servošiid, geavadagaid, biergasiid ja dárbašiid, mat dorjot mánáid ovdáneami, oahppama ja vuorrováikkhusa. Oahppanbirrasa doaba sisttisdoallá árrabajásgeassimis earret eará fysalaš, psyhikalaš ja sosiála aspeavtta. Oahppanbirrasat ráhkaduvvojit nu ahte árrabajásgeassimii ásahuvvon mihttomeriid lea vejolaš juksat ja ahte dat dorjot mánáid dearvvaš iešdovddu ja sosiála- ja oahppandáidduid ovdáneami. Ergonomiija, ekologalašvuohta, loaktin, easttahiisvuohta ja doaibmansajiid čuovggat, akustihkka, sisáimmu kvalitehta ja čorgatvuohta váldojuvvojit vuhtii oahppanbirrasiid huksemis ja ovddideamis.

Mánát oassálastet oahppanbirrasiid plánemii ja huksemii. Oahppanbirrasat galget doarjut mánáid lunddolaš sáhkkiiuvuođa ja oahppama hálu ja oahpistit stoahkamii, fysalaš aktiivvalašvuhtii, dutkamii ja dáiddalaš ovdanbuktimii ja vásiheapmái. Mánás galgá leat vejolašvuohta dutkat máilmmi buot áiccuiguin ja oba gorudiin. Oahppanbirrasat fáallet mánáide molssaeavttuid miela miel buđaldeapmái, mánggabealat ja johtilis lihkeapmái, stoahkamii ja spealuide ja ráfálaš orodeapmái ja vuoinjasteapmái. Mánáid ideat, stohkosat ja barggut oidnojit oahppanbirrasiin.

Oahppanbirrasis sáhtta ollašuhhtit mánggalágán pedagogalaš doaimmaid. Oahppanbirrasat rivdet dárbbu mielde. Bargit galget váldit vuhtii mánáid beroštumiid, individuála dáidduid ja dárbbuid ja árrabajásgeassima ollašuhhtima prinsihpaid (lohku 4). Árrabajásgeassin ollašuhhto njuovžilit sierrasturrosaš joavkkuiguin, main buot servoša lahtuin lea vejolašvuohta oassálastit doibmii ja vuorrováikkuheapmái. Pedagogalaččat plánejuvvon joavkkuin doaibman ovddida mánáid ja bargiid fokuserema ja mánnáguovdilis doaimma.

80 Árrabajásgeassinláhka 10 §

81 Árrabajásgeassinláhka 10 §

Oktasaččat sohppojuvvon njuolggadusat ja doaibmanvuogit veahkehit hukset oahppanbirrasa, mas lea dorvvolaš, earáid gudnejahtti ja oktasašvásttolaš atmosfeara. Dorvvolaš atmosfearas mánát ožžot čájehit iežaset dovdduid ja bargit veahkehit sin daid ovdanbuktimis ja ieštivremis. Bargit roahkasmahttet mánáid jearrat, ja vástidit sin jearaldagaide.

Oahppanbirrasat plánejuvvojit ja huksejuvvojit nu ahte dat nannejit ovttaveardásašvuoda ja sohkabeliid dásseárvvu. Dát dahká vejolažžan árbevirolaš sohkabeallái laktáseaddji stereotiippaid biđgema. Oahppanbirrasat ovddidit mánáid gielalaš ovdáneami ja gielladiđolašvuoda ja čalmmustahttet kultuvrralaš mánggahámatvuoda.

Luondu, šiljut, stoahkangiittit ja eará huksejuvvon birrasat leat maiddái árrabajásgeassima oahppanbirrasat. Dat fáallet vásáhusaid, materiálaid ja mánggabealat stoahkan- ja dutkanvejolašvuodaid. Dat leat báikkit, gos mánát lihkadit, ožžot vásáhusaid luonddus ja ohppet.

Mánáin galget leat geavahusas doarvái mánggabealat ja dorvvolaš stoahkan- ja doaibmanbiergasat. Doaibmanbiergasiid galgá válljet mánáid individuála dárbbuid mielde. Diehto- ja gulahallanteknologiija gullá mánggabealat ja máná oasálasti oahppanbirrasii. Diehto- ja gulahallanteknologiija geavahuvvo árrabajásgeassimis ulbmildiđolaččat. Mánát sáhttet geavahit iežaset diehto- ja gulahallanteknologalaš rusttegiid, duhkorasaid ja eará biergasiid nu mo árrabajásgeassima lágideaddji mearrida, ja daid geavaheamis sohppojuvvo fuolaheddjiiguin.

Ovttasbargu eará doibmiiguin ja galledeamit ovdamearkka dihte girjerádjui, museai, kulturárbebaikkiide, teáhterii ja fuolaheaddjiid bargosajiide riggođahttet mánáid oahppanbirrasiid. Oahppanbirrasiid plánen fállá maiddái vuogas ovttasbargovejolašvuoda fuolaheaddjiide ja bargiide.

3.3 Ovttasbargu árrabajásgeassimis

Ovttasbargu doarju máná árrabajásgeassima lágideami nu ahte buot mánát ožžot bajásgeassima, oahpahusa ja divššu iežaset ovdáneami ja dárbbuid mielde. Ovddasvástádus ovttasbarggu ollašuvvamis ja plánemis lea árrabajásgeassima lágideaddjiin. Sii vástidit maiddái das, ahte ovttasbargu ollašuhthto dárbbu mielde mánggasuorgásit.

Ovttasbargu fuolaheaddjiiguin

Ovttasbargu fuolaheaddjiiguin lea dehálaš oassi árrabajásgeassima⁸². Ovttasbarggu ulbmilin lea fuolaheaddjiid ja bargiid oktasaš čatnaseapmi mánáid dearvvaš ja dorvvolaš bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama ovddideapmái. Luohtamuša huksen, dásseárvosaš vuorrováikkuhus ja bargiid ja fuolaheaddjiid gaskasaš gudnejahttin dorjot bajásgeassinbarggu.

Bajásgeassinbargui laktáseaddji árvvuin, mihttomeriin ja ovddasvástádusain ságastallo sihke bargiiguin ja fuolaheaddjiiguin. Ovttasbargu vuodđuduvvá vuorrováikkuhussii ja gáibida árrabajásgeassima bargiin doaimmalašvuoda ja aktiivvalašvuoda. Bearrašiid mánggahámatvuoha, mánáid individuála dárbbut ja fuolaheaddjiide ja vánhemiidda laktáseaddji jearaldagat váldojuvvojit vuhtii ovttasbarggus. Dárbbu mielde ságastallamiin geavahuvvo dulka, ja ná sihkkarastojuvvo guovttebealat áddejupmi⁸³.

82 Árrabajásgeassinláhka 3 § 1 momeanta 10 čuokkis

83 Giellaláhka (423/2003) 18 § ja olgoriikkaláláhka (301/2014) 203 §

Ovttasbarggus sáhttet leat iešguđetlágán barggut ja hámit mánáid árrabajásgeassima áigge. Mánáid beaivválaš dáhpusat ja vásáhusat juogaduvvojit fuolaheaddjiiguin. Ságat, mat movttiidahttet ja govvidit máná ovdáneami ja oahppama positiivvalaččat, leat dehálaččat. Fuolaheaddji ja bargiid fuomášumi ja ságastallamat máná beaivvi birra dorvvastit máná buresbirgejumi.

Ovttasbarggus lea erenomáš stuorra mearkkašupmi sirdásanáigodagain. Dákkár sirdásanáigodagat leat ovdamearkka dihte máná álggaheapmi árrabajásgeassimis, sirdáseamit árrabajásgeassima áigge, beaiveruovttu molsun ja ovdaoahpahusa álggaheapmi. Oktasaš ságastallamis lea erenomáš rolla máná árrabajásgeassinplána čállimis (lohku 1.3). Ovttasbarggu mearkkašupmi fuolaheddjiiguin stuorru máná ovdáneami ja oahppama doarjaga plánedettiin ja ollašutedettiin (lohku 5). Luhtolaš atmosfeara dahká vejolažžan fuolaheaddjiid ja bargiid gaskasaš ovttasbarggu maiddái hástaleaddji dilálašvuodain, ovdamearkka dihte dalle, go lea fuolla máná buresbirgejumis.

Mánáid fuolaheaddjiin galgá leat vejolašvuohta oassálastit árrabajásgeassima doaimma ja bajásgeassinbarggu mihttomeriid plánemii ja ovddeidepmái ovttas bargiiguin ja mánáiguin. Diehto- ja gulahallantekniikka ávkkástallojuvvo ovttasbarggadettiin fuolaheddjiiguin. Ovttasbarggu sáhttá doarjut maiddái fuolaheaddjiid gaskasaš vuorrováikkuhusa. Fuolaheaddjiid fierpmáiduvvan ja oktasaš doaimma iešguđetlágán dilálašvuodain nanne searvvušvuođa ja doarju bargiid barggu.

Mánnggasuorggat ovttasbargu

Mánnggasuorggat ovttasbarggu ulbmilin lea sihkkarastit ahte árrabajásgeassin ollašuvvá doaimmanovttadagain mánáid dárbbuid mielde. Árrabajásgeassinláhka mearrida ahte gieldda galgá árrabajásgeassima ordnedettiin doaimmat mánnggasuorggat servošis ja hukset dárbbálaš ovttasbargoráhkadusaid⁸⁴.

Árrabajásgeassima ovttasbargoguoimmit leat buot dakkár guovlluguovdasaš ja báikkálaš doaimmit, maiguin árrabajásgeassima lea vuogas ovttasbargat. Ovttasbargu ovdamearkka dihte oahpahasas, lihkadeamis, girjerájus ja kultuvrras vástideaddji doibmiiguin ja eará lagasbirrasa doibmiiguin lasiha oahppanbirrasiid mánnggabealatvuoda ja doarju árrabajásgeassima mihttomeriid. Gieldda árrabajásgeassima ja gieldda siste doaimmi priváhta árrabajásgeassinbálvalusaid gaskasaš ovttasbargu lea dehálaš. Árrabajásgeassima eará ovttasbargoguoimmit leat ovdamearkka dihte searvvit, searvegoddit, boles ja biebman- ja čorgenbálvalusat.

Árrabajásgeassimis ovttasbarget maiddái rávvehaga ámmátolbmiguin, mánáidsuodjalus- ja eará dearvvašvuoda fuolahus- ja sosiálabálvalusbargiiguin. Ovttasbarggus lea erenomáš stuorra mearkkašupmi dalle, go muhtin dáin doibmiin lea fuolas máná ovdáneamis, buresbirgejumis dahje máná doarjaga plánemis ja lágideamis. Viiddes dearvvašvuodadárkkistus sisttisdoallá árrabajásgeassinbargiid árvvoštallan vuollel skuvlaahkásaš máná birgemis ja buresbirgejumis árrabajásgeassimis, juos fuolaheaddji miehtá dasa čálalaččat⁶⁷. Árvvoštallan lea dehálaš oassi máná oppalaš bajásšaddama, ovdáneami ja buresbirgejumi árvvoštallama ja doarjaga dárbbu dovdáma mánnggasuorggat ovttasbarggus.⁸⁵

84 Árrabajásgeassinláhka 7 ja 22 §

85 Stáhtaráđi ásahus rávvehatdoaimmas, skuvla- ja studerendearvvašvuoda fuolahusas sihke mánáid ja nuoraid eastadeaddji njálmmi dearvvašvuoda fuolahusas (338/2011) 7, 9 ja 13 sihke árrabajásgeassinláhka 7 §

3.4 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Báikkálaš árrabajásgeassinplána govvida

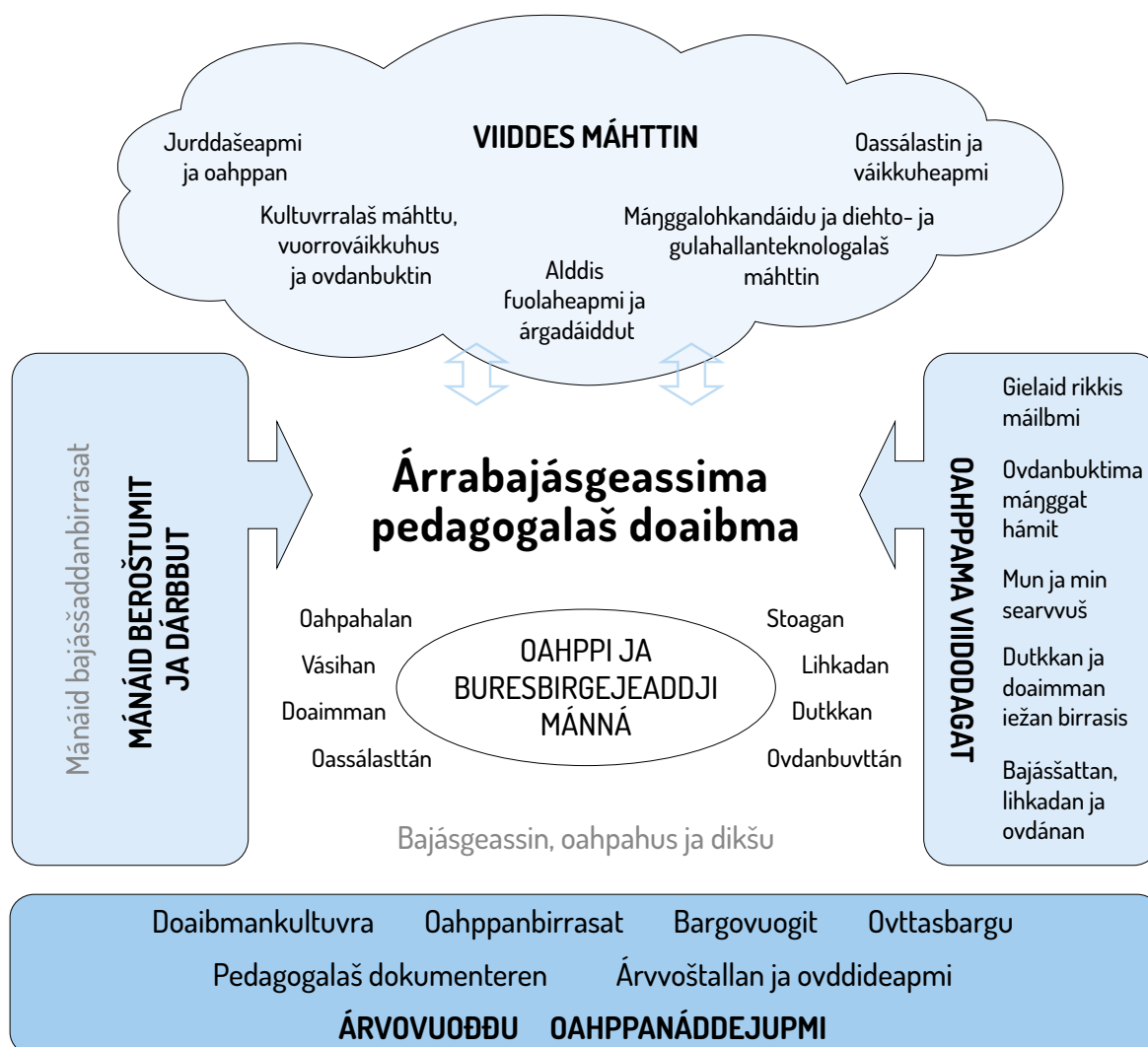
- árrabajásgeassima doaibmankultuvrra ovddideami mihttomeriid ja árvvoštallangeavadagaid
- árrabajásgeassima oahppanbirrasiid ja daid árvvoštallangeavadagaid
- fuolaheaddjiiguin ovttasbargama mihttomeriid ja geavadagaid
- mánggasuorggat ovttasbarggu mihttomeriid, ráhkadusaid ja doaibmanvugiid
- sierra ovttasbargovugiid árvvoštallangeavadagaid
- Mot givssideapmi, veahkaváldi ja headušteapmi eastaduvvojit. Mot givssideapmái, veahkaváldái ja headušteapmái váldet beali ja mo doaibmabijuid ollašuvvama čuvvot.

Árrabajásgeassima lágideaddji fuolaha das ahte buot árrabajásgeassima doaibmanovttadagat sáhttet dárkkálnuhttit iežaset doaibmankultuvrra, oahppanbirrasiid ovddideami mihttomeriid ja ovttasbargui laktáseaddji geavadagaid. Árrabajásgeassima lágideaddji mearrida dárkkálnuhttimiid čáliheamis báikkálaš árrabajásgeassinplánii.

4. ÁRRABAJÁSGEASSIMA PEDAGOGALAŠ DOAIMMA PLÁNEN JA OLLAŠUHTTIN

4.1 Pedagogalaš doaimma refereansarápma

Árrabajásgeassima pedagogalaš doaimma ja dan ollašuhttima govvida oppalašvuohta. Ulbmilin lea ovddidit mánáid oahppama, buresbirgejumi ja viiddes máhttima (govus 1). Pedagogalaš doaimma ollašuvvá mánáid ja bargiid gaskasaš vuorrováikkukhusas ja oktasaš doaimmas. Mánáid ieševttolaš, bargiid ja mánáid oktasaččat hutkojuvvon ja bargiid jođihan doaimma plánen dievasmahttet nuppit nuppiid. Árrabajásgeassima pedagogalaš doaimma hukse bajásgeassima, oahpahusa ja divššu ollisvuođa.

GOVUS 1. ÁRRABAJÁSGEASSIMA PEDAGOGALAŠ DOAIMMA REFEREANSARÁPMA

Ulbmildiđolaš doaimma vuoddu huksejit sihke árvovuodđu (lohku 2.4), oahppanáđdejummi (lohku 2.5), daidda vuodđuduvvi doaimmankultuvra (lohku 3) ja mánggabealat oahppanbirrasat (lohku 3.2), ovttasbargu (lohku 3.3) ja bargovuogit (lohku 4.3). Doaimma plánema vuodđun leat mánáid beroštumit ja dárbbut ja sin šaddanbirrasii laktáseaddji mearkkašahtti áššit. Vuolggasadjin leat maiddá logus 4.5 govviduvvon oahppama viidodagat. Alladášat pedagogalaš doaimma eaktun lea plánejuvvon dokumenteren, árvvoštallan ja ovddideapmi (logut 4.2 ja 7). Viiddes oahppama mihttomearit stivrejit oassái doaimma plánema (lohku 2.7).

Báikkálaš árrabajásgeassinplánat dárkkálnuhttet pedagogalaš doaimma mihttomeriid ja prinsihpaid. Árrabajásgeassima iešguđetlágán doaimmanvuogit, bargiid ráhkadus ja eará iešvuodát váldojuvvojit vuhtii mihttomeriid dárkkálnuhttimis. Báikkálaš árrabajásgeassinplána ja mánáid árrabajásgeassinplánat (lohku 1.3) leat doaimma plánema vuolggasajit. Doaimma ollašuhthto dan láhkái, ahte mánáin lea vejolašvuhta ovdánit oahppamis nu ahte sirdáseapmi árrabajásgeassimis ovdaoahpahussii dáhpáhuvvá njuovžilit.

4.2 Pedagogalaš dokumenteren

Pedagogalaš dokumenteren lea árrabajásgeassima plánema, ollašuhthtuma, árvvoštallama ja ovddideami guovddáš bargovuohki. Pedagogalaš dokumenterema proseassa, dasa laktáseaddji fuomášumit, dokumeanttat ja daid dulkon, hábme áddejumi pedagogalaš doaimmas. Pedagogalaš dokumenteren dahká vejolažžan mánáid ja fuolaheddjiid oassálastima doaimma árvvoštallamii, plánemii ja ovddideapmái.

Pedagogalaš dokumenteren buvttada mánggabealat ja konkrehta dieđu mánáid eallimis, ovdáneamis, beroštumiin, jurddašeamis, oahppamis, dárbbuin ja mánájoavkku doaimmas. Ovttaskas dokumeanttaiguin, ovdamearkka dihte govaiguin, sárgosiiguin ja bargiid fuomášumiiguin, sáhttit dárkkodit mánáid ovdáneami ja oahppama. Pedagogalaš dokumenteren čalmmustahtá mánáid dieđuid, dáidduid, beroštumiid ja dárbbuid ja lea doaimma plánema vuodđun.

Plánejuvvon dokumenterema ulbmilin lea dat ahte bargit ohppet dovdat ovttaskas máná, áddet mánáid gaskasaš gaskavuodaid ja maiddá joavkku bargiid ja mánáid gaskasaš vuorrováikkuheami luonddu. Pedagogalaš dokumenterema ulbmilin lea ollašuhthtit árrabajásgeassima nu ahte vuolggasadjin leat mánáid dárbbut. Dokumenteremiin ožžojuvvon diehtu ja áddejummi adnojuvvo ávkin ovdamearkka dihte bargobájiid, oahppanbirrasiid, doaimma mihttomeriid, vugiid ja sisdoaluid bistevas hábmemis mánáid beroštumiid ja dárbbuid mielde. Máná árrabajásgeassinplána gullá pedagogalaš dokumenterema prosessii (lohku 1.3). Plánejuvvon pedagogalaš dokumenteren dárbbasuvvo maiddá mánáid ovdáneami ja oahppama doarjaga dárbbu árvvoštallamis (lohku 5).

Guhkit áigodagas čohkkejuvvon dokumeanttat leat dehálaš oassi pedagogalaš doaimma árvvoštallama ja bargiid doaimma iešárvvoštallama (lohku 7.1).

4.3 Mánggabealat bargovuogit

Bargobájiid válljema stivrejit árrabajásgeassimii ásahuvvon barggut ja mihttomearit ja lassin mánáid ahki, dárbbut, gáibádusat ja beroštumit. Doaimmalašvuoda, kreatiivavuoda ja oasálašvuoda ovddideaddji oahppanvuogit leat mánáide lunddolaš oahppanvuogit. Dákkárat leat ovdamearkka

dihte mánáid ieševttolaš ja bagadallon stoahkan, dutkan, lihkadeapmi ja dáiddalaš iskkadeapmi ja ovdanbuktin. Doaibma atná ávkin diehto- ja gulahallanteknologiija. Mánngabealat bargovuogit leat sihke oahpahusa čuožahagat ja bargoneavvut. Dán dihte lea dehálaš, ahte bargit oahpistit mánáid iskkadit ja geavahit iešguđetlágán bargovugiid iešguđet sturrosaš joavkkus ja maid iehčanassii. Mánát ohppet jearadit, imaštallat, árvoštallat ja čoavdit čuolmmaid ovttas.

Bargiin gáibiduvvo ámmátdáidu ja hearkivuolta fuomášit pedagogalaš vejolašvuođaid iešguđetlágán dilálašvuođain. Dát oidno earret eará dáidun fuobmát mánáid álgagiid ja dovdduid ja rievdadit iežas doaimma daid mielde. Unnit mánáid álgagat leat dávjá fysalaččat ja sáneheamit, nuba daid ádden ja daidda vástideapmi gáibida bargiin sensitiiva mieldeorruma ja máná buori dovdamas.

Mánát oassálastet bargobájiid plánemii ja válljemii iežaset vejolašvuođaid mielde. Mánás galgá leat vejolašvuohta dutkat máilmmi buot iežas áiccuiguin ja oba gorudiin ja iskkadit iešguđetlágán bargovugiid. Molsašuddi bargovuogit fállat sierraahkásaš ja sierraláhkái oahppi mánáide lihkostuvvama vásáhusaid. Mánngabealat bargovuogit gáibidit mánngabealat oahppanbirrasiid. Bargit ja mánát geavahit iežaset máhtu ávkin iešguđetlágán bargovugiin ja sii maiddái iskkadit ja ovddidit daid.

4.4 Stoahkan ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi gáldun

Stoahkan lea guovddáš doaibmanvuohki árrabajásgeassimis. Árrabajásgeassima bargun lea fállat mánáide vejolašvuođaid iešguđetlágán stohkosiidda. Stoahkan ovddida máná ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi. Máná oahppá stoahkamiin, muhto sutnje stoahkan ii leat diđolaš oahppanvuohki muhto baicce vuohki orrut, eallit ja hábmet máilmmi. Vásáhusat, mat boktet mánáid dovdduid, sáhkkiivuoda ja beroštumi, ávžžuhit stoahkat.

Máná stoahkama mearkkašupmi riegeada stohkosiin. Máná illuda ja návddaša stoahkamis. Stoahkama áigge mánát leat aktiiva doaibmit: sii lađastallet ja dutket birastahtti máilmmi ja huksejit sosiála gaskavuodaid ja mearkkašumiid iežaset vásáhusaide. Stoahkama áigge mánát huksejit áddejumi aldis ja eará olbmui. Stoahkama áigge mánát sihke ádestallet earáid ja ráhkadit ođđa áššiid ja heivehit dan, maid oidnet. Seammás sii simulerejit ja dárkkodit iežaset nieguid ja doaivagiid. Miellagovahusa bokte mánát sáhttet iskkadit iešguđetlágán rollaid ja ideaid, maid eai muđuid sáhtášedje ollašuttit. Stohkosiin mánát sáhttet gieđahallat váttis vásáhusaid. Stohkosiin lea dorvvolaš geahččalit, iskkadit ja dahkat feallaid.

Stoahkan ovttasta dehálaš oahppama ovddideaddji elemeantaid: movtta, ovttasbargama ja iežas dáidduid hástima. Stoahkan ovdána ja oazžu sierra hámiid ođđa vásáhusaid bokte. Bargiid ja mánáid ja mánáid gaskasaš vuorováikkuhus hukse vuodu jurddašemi, giela ja stoahkandáidduid ovdáneapmái. Mánát dárkkodit, iskkadit ja ohppet servoša njuolggadusaid stohkosiid bokte. Joavkkus stoahkan oahpaha máná stivret iežas dovdduid ja háluid ja váldit vuhtii earáid oaiviliid. Stoahkan nanne searvvuovuoda ja positiiva atmosfeara.

Stoahkan lea árrabajásgeassima guovddáš bargovuohki. Pedagogalaš doaimmas stohkosat ja stoagusmáilmmiit sáhttet sisttisoallat ja ovttaštit ovdamearkka dihte drámá, improvisašuvnna ja máidnasiid. Bargit galget váldit vuhtii fuolalaš dutkama, spontána ja kreatiiva ovdanbuktima ja johtilis lihkadanstohkosiid váikkuhusa máná buresbirgejupmái ja oahppamii. Iešguđetlágán dilálašvuođaid sáhttá riggutit stoaguslágán doaimmain. Divttat, sátnelaikkat, lávlagat ja oktasaš suohtastallan nannejit positiiva atmosfeara, mii doarju oahppama ja buresbirgejumi.

Bargit galget sihkkarastit mánáid stoahkanvejolašvuodaid, bagadallat stoahkama heivvolaččat ja fuolahit das, ahte buot mánáin lea vejolašvuhta oassálastit oktasaš stohkosiidda iežaset dáidduid ja válmmašvuodaid mielde. Bargit galget addit mánáid stoahkamii ulbmildiđolaš ja plánejuvvon doarjaga. Sii stivrejit stoahkama juogo stohkosiid olggobealde dahje nu ahte leat ieža mielde stohkosiin. Bargiid fysalaš ja psykihkalaš mieldeorrun doarju mánáid gaskasaš vuorrováikkuheami ja eastada ruossalasvuodaid riegeami.

Bargit galget geahčadit ja dokumenteret mánáid stoahkama. Stoahkama geahčadeapmi lasiha bargiid áddejumi máná jurddašeamis, beroštumiin, dovduin ja vásáhusain. Fuomášumit adnojuvvojit ávkin stoahkama ja eará doaimma plánemis ja bagadallamis. Mánáid stoahkanálgagiid fuomášeapmi ja heivvolaš vástideapmi daidda gáibida bargiin hearkivuoda, ámmátdáiddu ja sohkaallesensitiivavuoda.

Stoahkan gáibida áiggi, ráfi, dili, stoahkanbieregasiid ja materiálaid. Oahppanbirrasat galget rievdat dávgasit stohkosiid mielde, dasgo stoahkanbirrasat sáhttet maiddái rievddadit.

Mánáid kultuvrra ja mánáide oaivvilduvvon media dovdamuš veahkeha bargiid áddet mánáid stohkosiid. Maiddái iešguđetlágán spealut ja digitála bieregasat fáallet stohkosiidda mánggalágán vejolašvuodaid. Stoahkamii movttiidahtti oahppanbirrasis maiddái rávesolmmoš lea oahppi. Bargit ja fuolaheaddjit ságastallet stoahkama mearkkašumis ja mánáid stoahkamii laktáseaddji fuomášumiin. Ná ovddiduvvo stoahkama joatkašuvvan ruovttus dahje árrabajásgeassimis.

4.5 Oahppama viidodagat

Oahppama viidodagat govvidit árrabajásgeassima pedagogalaš doaimma guovddáš mihttomeriid ja sisdoaluid. Dat oahpistit bargiid ja mánáid plánet ja ollašuhttit mánggabealat ja čavddis pedagogalaš doaimma. Mánáin lea vuoigatvuolta oazžut mánggabealat vásáhusaid oahppama iešguđet suorggis. Oahppama viidodagat eai leat ollisvuodát, maid sáhtta ollašuhttit sierra, dasgo daid fáttát ovtastuvvet ja vuogáiduvvet mánáid beroštumiid ja máhtu mielde. Oahppama viidodagat leat juogaduvvon ovdaoahpahusa oahppaplána vuoduštusain⁸⁶ viđa ollisvuhtii:

- Gielaid rikkis máilbmi
- Ovdanbuktima mánggat hámit
- Mun ja min searvvuš
- Dutkkan ja doaimman iežan birrasis
- Bajásšaddan, lihkadan ja ovdánan.

Čavddis, pedagogalaš doaimma dahká vejolažžan áššiid ja fenomenaid viiddes dárkkodeami ja dutkama. Mánáid beroštumit ja jearaldagat leat doaimma guovddáš vuolggasadji. Fáttát sáhttet loktanit ovdamearka dihte stohkosiin, máidnasiin, mátkkiin ja spontána mánáid ja bargiid dahje mánáid gaskasaš vuorrováikkuhusdilálašvuodain. Oahppama viidodagaid mihttomeriid gieđahallanvuohki molsašuddá välljejuvvon fáttáid, dilálašvuodaid ja mánáid oahppama mielde. Bargit galget sihkkarastit, ahte pedagogalaš doaimma ovddida sierraahkásaš mánáid ovdáneami ja oahppama.

86 Ovdaoahpahusa oahppaplána vuoduštus 2014

Gielaid rikkis máilbmi

Árrabajásgeassima bargun lea nannet mánáid sihke **gielalaš dáidduid** ja **válmmašvuodaid** ja **gielalaš identitehta** ovdáneami. Árrabajásgeassin nanne mánáid sáhkiivuođa ja beroštumi gielaide, teavsttaide ja kultuvrraide. Giela ovdáneami doarjun čatnasa máná mánggalohkandáiddu ovdáneapmái (lohku 2.7). Dan lassin das lea oktavuoha máná viiddes máhttimii, masa laktásit earret eará kultuvrralaš máhttin ja vuorrováikkus. Ovdáneaddji gielalaš dáiddut addet mánáide ođđa váikkuhanvuogiid, vejolašvuodaid oasálašvuhtii ja aktiiva doaimmami.

Giella lea sihke oahpahusa čuozáhat ja gaskaoapmi. Dainna máná hálldaša iešguđetlágán dilálašvuodaid ja áššiid ja doaimmá vuorrováikkus earáiguin, ovdanbuktá iežas ja skáhppo dieđu. Árrabajásgeassima sihke mánggabealat giellabiras ja ovttasbargu fuolaheaddjiiguin dorjot mánáid gielalaš ovdáneami. Árrabajásgeassimis máná oazžu positiva ja jearggalaš máchahaga iežas giellageavahan- ja vuorrováikkusdáidduin.

Mánát sáhttet oahppat mánggaid gielaid seammá áigge ja gielaid ovdáneapmi ja geavaheapmi sáhttá leat earálágán eará dilálašvuodain. Árrabajásgeassimis váldojuvvo vuhtii dat ahte mánát bajásšaddet iešguđetlágán gielalaš birrasii. Ruovttuid giellageavahan- ja vuorrováikkusvuogit molsašuddet, ja ruovttuin sáhttet hállat mánga giela. Árrabajásgeassin čalmmustahttá gielalaš ja kultuvrralaš mánggahámatvuoda ovttasbarggus máná fuolaheaddjiiguin. Dát fas doarju mánáid gielalaš identitehtaid ovdáneami. Lohku 4.6 gieđahallá gillii ja kultuvrii laktáseaddji dárkkánuhtti geahčanguovlluid.

Giela oahppama dáfus lea dehálaš diđoštít ahte seammaahkásaš mánát sáhttet leat eará muttuin gielalaš ovdáneami iešguđet dásis. Gielalaš identitehtat ovdánit, go mánát ožžot doarjaga ja veahki gielalaš dáidduid ja válmmašvuodaid guovddáš viidodagain.

Vuorrováikkusdáiddut	Giela áddema dáiddut	Hállama buvttadeami dáiddut	Giela geavahan-dáiddut	Gielalaš muitu ja sátneráđu	Giella-didolašvuoha
Ovdáneaddji gielalaš identitehtat					

GOVUS 2. MÁNÁID GIELA OVDÁNEAMI GUOVDDÁŠ VIIDODAGAT ÁRRABAJÁSGEASSIMIS

Vuorrováikkusdáiddut ovdánit go mánát vásihit, ahte sin guldalit ja ahte sin álgagiidda vástidit. Bargiid sensitiivavuoha ja reageren maidái mánáid sánehis ságaide lea dehálaš. Árrabajásgeassin movttiidahttá mánáid kommuniseret eará mánáiguin ja bargiiguin. Dát doarju mánáid vuorrováikkusdáidduid ovdáneami.

Gielalaš simulerema válljodat doarju mánáid **giela áddema dáidduid**. Jearggalaš doaimma sánálaš čilgen ja ságastallan viiddidit mánáid sátneráju. Iešguđetlágán árrabajásgeassindáhpáhusain geavahuvvo govvideaddji ja dárkilis giella. Maidái govat, dinggat ja láhttadeapmi geavahuvvojit dárbbu mielde.

Mánáid **hállandáiddu ovdáneapmi** čuvvojuvvo ja stivrejuvvo. Mánát ožžot roahkkatvuoda hállát iešguđetlágán dilálašvuodain sihke rávesolbmuiquin ja mánáiguin. Dát veahkeha mánáid sihke geavahit ja áddet hálluojuvvon giela. Vehážiid mielde giddejuvvo fuomášupmi maiddá suopmaniidda ja deattuhusaide.

Mánáid **giellageavahandáiddu** bagadallojit ja giellageavaheapmi guorahallo ovttas mánáiguin iešguđet dilálašvuodas. Mihttomearrin lea nannet máhtu geavahit giela iešguđet dilálašvuoda mielde. Mánát hárhallet mitalit, čilget ja hállat vurrolagaid. Dan lassin čieknjalis mieldeeallin, humora geavaheapmi ja buriid dábiid oahpahallan nannejit mánáid giellageavahandáidduid. Oahpásmuvvan iešguđetlágán teavsttaide doarju giellageavahandáidduid ovdáneami ja veahkeha mánáid áicat hálluojuvvon ja čállojuvvon giela erohusaid.

Mánáid gielalaš ovdanbuktin buorrána, go sin **gielalaš muitu** ja **sátneráđu** viidána. Bargit galget diđolaččat doarjut dán ovdáneami. Gielalaš muittu ovdáneami dorjot ovdamearka dihte divttat ja lávllastohkosat. Gielain leikošeapmi, namaheapmi ja govvideaddji sániid geavaheapmi ovddida mánáid gielalaš muittu ja sátneráđu viidáneami. Dilálaš ságastallan, lohkan ja máinnasteapmi fáallet vejolašvuodaid suokkardit sániid ja teavsttaid mearkkašumiid ja oahpahallat ođđa doahpagiid áššeoktavuođain.

Lagasbirrasa iešguđet giela áiccadeapmi doarju mánáid **gielladiđolašvuoda ovdáneami**. Bargit galget boktit ja lasihit mánáid beroštumi njálmmálaš ja čállojuvvon gillii ja vehážiid maiddá lohkamii ja čállimii. Giela áiccadeapmi ja dutkan gidde mánáid fuomášumi sániid mearkkašumiide, giela hámiide ja ráhkadusaide, dego sániide, stávvaliidda ja jietnadagaide. Mánát ožžot roahkkatvuodát čállit ja lohkat leaikkalaččat.

Árrabajásgeassimis geavahuvvon teavsttat leat riggát ja molsašuddit. Mánát oahpásmuvvet mánggabealat mánáidgirjjálašvuhtii. Bargit máinnastit mánáide ja movttiidahttet sin hutkat iežaset máidnasiid. Mánáid mitalusat, divttat ja sánálaš sáгат dokumenterejuvvojit. Árrabajásgeassin, mii doarju mánggalohkandáiddu, atná hállama lassin ávkin earret eará visuála, auditiiva ja audiovisuála ságaid ja teavsttaid.

Ovdanbuktima mánga iešguđet hámi

Árrabajásgeassima bargun lea ulbmildiđolaččat doarjut mánáid sihke **musihkalaš, govalaš, sánálaš** ja **gorutlaš ovdanbuktima** ovdáneami ja oahpásmahttit sin iešguđet dáiddasuorgái ja kulturábái. Mánáid ovdanbuktimii lea mihtilmas oppalašvuolta ja ovdanbuktima iešguđetlágán hámiid kreatiiva ovtastallan. Dáiddalaš vásiheapmi ja ovdanbuktin ovddidit mánáid oahppanvejolašvuodaid, sosiála dáidduid, posiitiiva mungova ja válmmašvuodaid áddet ja lađastallat birastahtti máilmmi. Jurddašan- ja oahppandáidduid ovdánit, go mánát dutket, dulkojit ja huksejit mearkkašumiid iešguđetlágán ovdanbuktidáidduid hárhallama bokte. Dáidu govahallat ja hukset miellagovaid lea dehálaš maiddá máná ehtalaš jurddašeamii ovdáneami dáfus. Kulturábái, dáidagii ja ovdanbuktima iešguđetlágán hámiide oahpásmuvvan nanne maiddá máná mánggalohkandáiddu, oassálastima ja váikkuheami.

Kultuvra lea dehálaš oassi máná identitehta. Árrabajásgeassin fállá mánáide vejolašvuodaid oaidnit ja vásihit mánggabealagit dáidaga ja eará kultuvrra. Dáidagii ja kultuvrii laktáseaddji vásáhusat nannejit mánáid návccaid áddet, geavahit ja buvttadit kultuvrra. Seammás mánát ohppet áddet dáidaga ja kulturárbbi mearkkašumi ja árvvu.

Ovdanbuktima iešguđetlágán hámit fáallet mánáide vejolašvuodaid vásihit ja hábmet máilmmi vugiin, mii guoskkaha ja movttiidahtta sin. Dáiddalaš ovdanbuktin fállá mánáide movttiidahtti vugiid čalmmustahttit áiccuid, dovdduid ja kreatiiva jurddašeamii. Mánát oahpásmuvvet ovdanbuktima

iešguđetlágán hámiide mánggáin áiccuin nu ahte sii atnet ávkin iešguđetlágán bargobájiid, oahppanbirrasiid ja lagasbirrasa kulturfálaldaga. Oahppanbirrasiid estetihkka, movttiidahttuvuohta, mánggabealat biergasat ja materiálat ja doarvá buorre bagadeapmi leat dehálaččat dalle, go mánát oahpásmuvvet ovdanbuktinvugiide.

Dáiddabajásgeassin sisttisdoallá sihke spontána ja ovddalgihtii plánejuvvon doaimma. Ovdanbuktima ja oahppama proseassat deattuhit iskkadeami, dutkama ja bargama iešguđet muttu hárhjehallama ja daid dokumenterema. Dáiddabajásgeassin doarju mánáid individuála ovdanbuktima ja addá doarvá áiggi ja saji mánáid oktasaš kreatiiva proseassaide. Bargiid, mánáid ja ovttasbargoguimmiid erenoamášmáhttu lea dáiddabajásgeassima resursa.

Árrabajásgeassima **musihkalaš ovdanbuktima** ulbmilin lea addit mánáide musihkalaš vásáhusaid ja nannet mánáid beroštumi ja gaskavuoda musihkkii. Bargit oahpistit mánáid eallámušlaš guldaleapmái ja jietnabirrasa áiccadeapmái. Mánáid válmmašvuodat hámuhit sihke musihka ja jiena bistima, dási, čuođjanivnni ja fámu ovdánit stoaguslágán musihkalaš doaimma bokte. Mánát lávlot, diktejit, iskkadit iešguđetlágán čuojanasaid, guldalit musihka ja lihkadit ovttas bargiiguin. Mánát ožžot vásáhusaid vuodđoritmmas, sátneritmmain ja goruda čuojaheamis. Bargit roahkasmahttet mánáid geavahit miellagovahusa ja ovdanbuktit jurdagiid ja dovduid, maid musihkka bohciidahttá, ovdamearkka dihte muitaleami, govalaš ovdanbuktima dahje dánsuma bokte. Mánát maiddái ráhkadit musihka ovttas, hárhjehallet oanehis musihkkaovdanbuktimiid ja vásihit lihkostuvvama ilu ovdanbuktindilálašvuodain.

Govalaš ovdanbuktima ulbmilin lea ovddidit mánáid gaskavuoda govvadáidagii, eará visuála kultuvrii ja kulturábái. Mánáin lea vejolašvuota návddašit govaid ráhkadeamis ja oažžut estehtalaš eallámušaid ja vásáhusaid dáidagiin. Mánát hárhjehallet iežaset govalaš jurddašeami, áiccadeami ja govaid dulkoma mánggabealat govvaovdanbuktimiin. Gova ráhkadandáiddut ovddiduvvojit mángga áiccu geavaheami bokte nu ahte dain lea oktavuota eará ovdanbuktinhámiide. Málema, sárguma, huksema ja mediaovdanbuktimiid bokte mánát geahččalit iešguđetlágán gova ráhkadeami vugiid, biergasiid ja materiálaid. Mánát geahčadit govaid, dáiddabargguid, mediasisdoaluid, dinggaid ja huksejuvvon birrasiid ja luonddu birrasiid, maid sii ieža leat ráhkadan. Bargit oahpistit mánáid dulkot ja muitalit iežaset jurdagiid govalaš ságaid birra. Govaid geahčadettiin mánát giddejit fuomášumi ovdamearkka dihte ivnniide, hámiide, materiálaide, gova ráhkadeaddjái, ovdanbuktinoktavuhtii ja dovduide, maid govat bohciidahttet.

Mánát hárhjehallet plánema, hutkás čuoimmaid čoavdima, ráhkadusaid, materiálaid ja teknikaid dovdamuša iešguđetlágán duddjonvugiiguin dego hábmemiin, huksemiin, goarrumiin ja duddjodaddamiin. Duddjostallama ja ovdanbuktima ulbmilin lea fállat mánáide duddjoma, vásiheami ja fuobmáma ilu ja návddašeami barggus, mas sin iežaset kreatiivavuota ja giehtadáiddut oidnojit. Mánáin lea vejolašvuota iskkadit, dutkat ja ovtastit iešguđetlágán dipma ja garra materiálaid ja oahpahallat barggus dárbašlaš teknikaid. Mánát ožžot ideaid ja ráhkadit iešguđetlágán dujiid ja biergasiid. Doaimmas lea vejolaš guorahallat ja atnit ávkin sihke mánáid duogážiidda laktáseaddji ja guovllu duodjeárbevieruid.

Bargit roahkasmahttet mánáid **sánálaš ja gorutlaš ovdanbuktimii** ovdamearkka dihte drámá, dánsuma ja stoahkama iešguđetlágán vugiiguin. Ulbmilin lea ahte hárhjehusat ja stohkosat fállat mánáide vejolašvuoda mánggabealat gielalaš ja gorutlaš vásiheapmái, ovdanbuktimii ja gulahallamii.

Áššit, mat badjánit mánáid iežaset miellagovahusas dahje maid sii leat vásihan ja fuomášan, gieđahallojit ovttas. Mánát ožžot vásáhusaid sihke spontána ovdanbuktimis ja oktasaččat plánejuvvon, ollašuhhton ja árvvoštallon kreatiiva proseassas. Doaimma atná mánggabealagit ávkin ovdamearkka dihte mánáidgirjjálašvuoda, sátnedáidaga, teáhtera iešguđetlágán hámiid, dánsuma ja sirkusa.

Mun ja min searvvuš

Mánáid eallinbiras viidána go sii álggahit árrabajásgeassima ruovttu olggobealde. Ruovttu árbevieruid, doaibmanvugiid, árvvuid ja eallinoainnuid lassin mánát oidnet nuppelágán jurddašan- ja doaibmanvugiid. Árrabajásgeassima ulbmilin lea ovddidit mánáid válmmašvuodaid áddet lagasbirrasa mánggahámatvuoda ja hárhallat dan siste doaibmama. Barggu lahkoniit sihke **ehtalaš jurddašeami, eallinoainnuid, lagasservoša, mannanáiggi, dálááiggi ja boahhteáiggi** ja **media** geahččanguovlluin. Doaibma sáhtta atnit ávkin máidnasiid, musihka, govvadáidaga, stoahkama, drámá, iešguđetlágán mediasisdoaluid, gussiid ja lagasbirrasa dáhpáhusaid. Mun ja min searvvuš-oahppama viidodat doarju erenomážit mánáid kultuvrralaš máhttimii, vuorrováikkuheapmái, ovdanbuktimii, jurddašeapmái ja oahppamii laktáseaddji viiddes máhttima (lohku 2.7).

Mánáid **ehtalaš jurddašeami** dáiddut ovdánit, go sii guorahallet iešguđetlágán dilálašvuodain badjáneaddji ehtalaš jearaldagaid dahje maid sii muđui háliidit suokkardallat. Temát sáhttet laktásit ovdamearkka dihte ustivuhtii, vuoiggalašvuoda ja eahpevuoiggalašvuoda earuheapmái, vuoiggalašvuhtii dahje balu, morraša ja ilu fáttáide. Ehtalaš jearaldagat gieđahallojit mánáiguin nu ahte sii dovdet dorvvolašvuoda ja dohkkeheami. Mánát suokkardallet maiddái joavkku njuolggadusaid ja daid vuoduštusaid ovtas bargiiguin.

Árrabajásgeassima **eallinoaidnubajásgeassimis** mánát oahpásmuvvet vuosttaš sajis oskkoldagaide ja eará eallinoainnuide. Oskumeahttuvuohta gieđahallo seammá láhkái go eallinoainnut. Ulbmilin lea ovddidit sierra eallinoainnuid gudnejahttima ja áddema ja doarjut mánáid kultuvrralaš ja eallinoaidnui laktáseaddji identitehtaid ovdáneami. Mánát oahpásmuvvet iešguđetlágán eallinoainnuide ja daidda laktáseaddji árbevieruide. Lunddolaš vuogit oahpásmuvvat eallinoainnuide leat ovdamearkka dihte jahkodatgerdui laktáseaddji feasttat, dáhpáhusat ja beaivválaš dilálašvuodát, dego gárvodeapmi dahje boradeapmi. Mánáin lea áigi imaštallat ja guorahallat eallima jearaldagaid, mat leat sin miela alde.

Ovtasbargu fuolaheaddjiiguin lea oassi eallinoaidnubajásgeassima. Bearrašiid duogážit, eallinoainnut ja árvvut váldojuvvojit vuhtii ja gudnejahttojuvvojit. Eallinoaidnubajásgeassin doarju mánáid kultuvrralaš máhttimii, vuorrováikkuheapmái, ovdanbuktimii, jurddašeapmái ja oahppamii laktáseaddji viiddes máhttima (gč. lohku 2.7).

Lagasbirrasa mannanáiggi, dálááiggi ja boahhteáiggi guorahallan stivre mánáid beroštumi historjjálaš áššiide ja buori boahhteáiggi huksemii. Dan lassin mánát guorahallet iežaset šaddanbirrasa mánggabealatvuoda.

Mánáide duddjojuvvojit vejolašvuodát beassat sisa mannanáiggi dáhpáhusaide ja dilálašvuodaide. Dehálaš diehtogáldut leat mánát ja sin persovnnalaš historjá, lagasbirrasa lahtut, dinggat ja birrasat ja maiddái mánáid fuolaheaddjiid áššedovdámuš kulturárbbis. Mánát sáhttet oahpásmuvvat mannanáigái maiddái ovdamearkka dihte iežaset áhkuid ja ádjáid mánnávuoda stohkosiid ja musihka bokte.

Mánát oahpásmuvvet dálááigái sin beroštahti ja áigeovuodilis áššiid bokte. Sii oahpahallet dárkkodit ja gudnejahttit lagasbirrasa. Sii dárkkodit earret eará olbmuid, sohkelibid ja bearrašiid mánggahámatvuoda. Ulbmilin lea bajásgeassit mánáid áddet, ahte olbmot leat earalágánat, muhto ovttáárvosaččat.

Mannanáiggi ja dálááiggi lassin lea dehálaš guorahallat boahhteáiggi ja dan, mo mii sáhttit váikkuhit oiddolaš boahhteáiggi ollašuvvamii. Boahhteáiggi guorahallan sáhtta laktásit ovdamearkka dihte čuovvovaš jagiáiggi stohkosiid ja iežas oahppanbirrasa plánemii. Mánát sáhttet ovdamearkka dihte

hukset boahtteáiggi miellagovahusmáilmmiid dahje guorahallat boahttevuoda sin geasuheadggi ámmáhiid bokte.

Árrabajásgeassimis **mediabajásgeassima** ulbmilin lea doarjut máná vejolašvuoda doaibmat aktiivvalaččat ja ovdanbuktit iežas iežas servošis. Mánát oahpásmuvvet iešguđetlágán mediaide ja iskkadit mediabuvttadeami dorvvolaš birrasiin. Mánát guorahallet iežaset eallima mediasisdoalu ja dan duodalašvuoda ovttas bargiiguin. Seammás sii hárhallet ovdáneaddji gáldo- ja mediakritihkalašvuoda. Bargit oahpistit mánáid geavahit media vásttolaččat nu ahte mánát vuhtiiváldet iežaset ja earáid buresbirgejumi. Mánát sáhttet gieđahallat media temáid ovdamearkka dihte lihkanstohkosiid, sárguma dahje drámá bokte.

Dutkan ja doaimman iežan birrasis

Árrabajásgeassima bargun lea ráhkkanahhtit mánáid áiccadit, lađastallat ja áddet iežaset birrasa. Mánát ohppet dutkat ja doaibmat luonddus ja huksejuvvon birrasis. Árrabajásgeassin doarju mánáid **matemáhtalaš jurddašeami** ovdáneami ja maiddá nanne positiva miellagova matematihkas. Árrabajásgeassin sisttisdoallá maiddá **birasbajásgeassima** ja **teknologijabajásgeassima**. Oahppanbirrasii laktáseaddji persovnnalaš fuomášumi, vásáhusat ja eallámušat veahkehit máná áddet sivva- ja čuovvumušgaskavuodaid ja maid ovdánit jurddašeaddjin ja oahppin. Mánáid ovdáneaddji dáidu namahit áššiid ja geavahit iešguđetlágán doahpágiid ovddida mánggalohkandáiddu.

Árrabajásgeassima ulbmilin lea fállat mánáide fuobmáma ja oahppama ilu **matemáhtalaš jurddašeami** iešguđet muttus. Mánát oahpásmuvvet matematihkkii ja dan viidodagaide sihke geahčadeami ja stoaguslágán doaimmaid bokte. Mánát ohppet giddet fuomášumi beaivválaš dilálašvuodain ja lagasbirrasis hámiide, meriide ja rievdadusaide. Bargit movttiidahttet mánáid guorahallat ja govvidit iežaset matemáhtalaš fuomášumiid ovdanbuktimiin ja dárkkodemiin daid ovdamearkka dihte gorutlažžat iešguđetlágán gaskaomiid ja govaid bokte. Mánát ožžot vejolašvuodaid klassifiseret, veardádallat ja ordnet áššiid ja dinggaid ja gávdnat ja buvttadit njuolggadusvuloš áššiid ja rievdadusaide. Mánát ohppet maiddá gávdnat, guorahallat, árvvoštallat ja čoavdit oahppanbirrasii laktáseaddji čuolmmaid.

Mánggabealat vuorrováikkusdilálašvuodát, stohkosat ja mánáid beroštahtti materiálat dorjot lohkan-doahpaga ovdáneami. Bargit movttiidahttet mánáid ohcat lohkomeriid birrasis ja dáidduid lassánettiin laktit daid lohkosátnái ja nummirmearkkaide iežaset dáidduid mielde. Lohkoráido-ja namahandáidduid ovdánit ovdamearkka dihte divttaid ja loahppašuoŋaid hárhallamiin. Mánát iskkadit mihtideami ja hárhallet sajádat- ja gaskavuodadoahpágiid ovdamearkka dihte lihkanstohkosiiguin, sárgumiin dahje iešguđetlágán gaskaomiiguin. Iešguđetlágán hárhelusat veahkehit mánáid hábmet dili ja dási. Mánát dutket stuhkaid ja hámiid ja dukkoraddet daiguin. Mánáide lágiduvvojit vejolašvuodát hukset, buđaldit ja hábmet, vai sin geometralaš jurddašeapmi ovdána. Jándora ja jagiáiggiid áiccadeapmi rahpá mánáide áigi- doahpaga.

Birasbajásgeassima ulbmilin lea nannet mánáid luonddugaskavuoda ja vásttolaš doaibmama birrasis ja oahpistit sin bistaš eallinvuohká. Birasbajásgeassin sisttisdoallá golbma iešguđet aspeavtta: oahppan birrasa siste, oahppan birrasis ja birrasa bealis doaibman. Lagasluondu ja huksejuvvon biras leat sihke oahppama čuožahagat ja oahppanbirrasat.

Luonddus ja huksejuvvon birrasis vánddardeapmi ja birrasa dutkan leat dehálaš oassi árrabajásgeassima. Positiiva vásáhusa bokte mánná oahppá návddašit luonddus ja lagasbirrasis ja su birasoktavuohta gievru. Mánát áiccadit luonddu fenomenaid iešguđet áiccu ja jagiáiggi mielde. Sii maid ságastallet daid birra ja dutket daid. Seammás mánát ohppet geavahit lundui laktáseaddji doahpágiid. Iešguđetlágán šattuid ja

elliid dovdáma hárhellan nanne luonddu dovdamuša. Mánát oahpahallet ohcat dieđu sin beroštahtti áššiin. Luondu sáhhtá leat maiddá estehtalaš vásiheami ja ráfoma báiki.

Mánát oahpistuvvojit gudnejahtit luonddu, dan šattuid ja elliid. Birasbajásgeassin veahkeha mánáid bajásšaddat bistevaš eallinvuohká ja hárhellat dasa laktáseaddji dárbbalaš dáidduid. Dákkár dáiddut leat ovdamearkka dihte ruskkatkeahes vánddardeapmi, govttolašvuoda ja seastevašvuoda hárhellan, boradeapmái laktáseaddji vásttolašvuoda, energiija seastin ja bázahusaid geahpideapmi ovdamearkka dihte dávviriid divvuma ja odđasit geavaheami bokte. Seammás mánát ohppet giddet fuomášumi iežaset daguid váikkhusaide.

Teknologiibajásgeassima ulbmilin lea movttiidahttit mánáid oahpásmuvvat dutki ja iskkadeaddji bargovuohká. Mánát ohppet maiddá áiccadiit birrasa teknologiija ja hutkat iežaset kreatiiva čovdosiid. Bargit roahkasmahttet mánáid jearrat, ohcat jearaldagaide ovttas vástádusaid ja árvvoštallat daid.

Mánát oahpásmuvvet árgga teknihkalaš čovdosiidda ja diehtoteknologalaš rusttegiidda ja daid doaibmamii. Erenomáš fuomášupmi giddejuvvo mašiinnaid ja rusttegiid dorvvolaš geavaheapmái. Mánát ožžot vejolašvuoda ollašuhttit iežaset ideaid ovdamearkka dihte nu ahte iskkadallet sihke iešguđetlágán materiálad ja rusttegiid. Bargit movttiidahttet mánáid govvidit iežaset čovdosiid. Váttisvuodát čovdorit ja lihkostuvvamat ávvuduvvojit ovttas. Ulbmilin lea, ahte mánáid persovnnalaš vásáhusat boktet áddejumi das ahte teknologiija lea olbmo doaimmaid áigáiboáđus. Doaibma sáhhtá atnit ávkin lagasbirrasa teknologalaš čovdosiid, ovdamearkka dihte duhkorasaid, ja dutkat daid doaibmanprinsihpaid.

Bajásšattan, lihkadan ja ovdánan

Bajásšattan, lihkadan ja ovdánan -oahppama viidodat sisttisdoallá **lihkadeapmái, biebmobajásgeassimii, dearvvašvuhtii ja dorvvolašvuhtii** laktáseaddji mihttomeriid. Árrabajásgeassima bargun lea ovttas fuolaheaddjiiguin hukset vuoda eallinvuohká, mii atná árvvus dearvvašvuoda ja buresbirgejumi ja ovddida fysalaš aktiivvalašvuoda. Dát oahppama viidodat doarju erenomážit alddis fuolaheapmái ja árggadáidduide laktáseaddji viiddes máhttima.

Árrabajásgeassima ulbmilin lea movttiidahttit mánáid **lihkadit** mánggabealagat ja vásihit lihkadeami ilu. Mánát lihkadit ja stohket olgun miehtá jagi. Bargit fuolahit das, ahte bagadallon lihkadeami lassin mánáin leat doarvái vejolašvuodát beaivválaš ieševttolaš lihkadeapmái sihke siste ja olgun. Lihkadanbajásgeassin galgá leat jeavddalaš, mánggabealat ja ulbmildilolaš ja dan vuolggasadjin galget leat máná dárbbut. Doarvái buorre fysalaš aktiivvalašvuoda lea dehálaš oassi máná dearvvaš šaddama, ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi. Fysalaš aktiivvalašvuoda mearkkaša iešguđetlágán ja sierradássásaš lihkadanvugiid, dego stoahkama siste ja olgun, vánddardeami ja bagadallon lihkadanbottuid. Joavkolihkadeapmi ovddida mánáid sosiála dáidduid, dego vuorrováikkus- ja ieštivrendáidduid. Fysalaš aktiivvalašvuoda galgá leat mánáid beavvi lunddolaš oassi. Bargit ja fuolaheaddjit ovttas movttiidahttet mánáid lihkadit maiddá asttuáiggis iešguđetlágán báikkiiin ja olgun iešguđetlágán birrasiiin.

Árrabajásgeassima ulbmilin lea ovddidit mánáid gorutdovdámuša ja -hálddašeami ja motoralaš vuodđodáidduid dego dássedeaddu, lihkadeami ja biergasiid giedahallama. Lihkadeamis adnojit ávkin sierra áicut ja iešguđetlágán materiálain ráhkaduvvon, lihkadeapmái movttiidahtti biergasat. Mánáid lihkadanbottu guhkkodat, intensitehta ja johtilvuoda galgá molsašuddat lunddolaččat. Mánát galget oažžut vásáhusaid okto, báraid mielde ja joavkkus lihkadeamis. Árrabajásgeassimis mánát vásihit iešguđetlágán lihkadanstohkosiid dego árbevirolaš šilljostohkosiid ja máinnas- dahje musihkkalihkadeami. Mánáin lea vejolašvuoda oahpahallat iešguđet jagiáigái mihtilmas vugiid lihkadit olgun.

Jeavddalaš ja bagadallon lihkadeamis lea stuorra mearkkašupmi mánáid oppalaš ovdáneapmái ja motoralaš oahppamii. Dán dihte mánáid motoralaš dáidduid plánejuvvon čuovvun lea dehálaš. Bargit galget plánet beaivvi ráhkadusa, sis- ja olgobirrasa ja doaimma sisdoalu nu ahte mánát sáhttet návddašit mánggabealat lihkadeamis iešguđetlágán dilálašvuodain. Lihkadanbiergasat galget leat mánáid geavahusas maiddái ieševttolaš lihkadeami ja stoahkama áigge. Árrabajásgeassimis váldojuvvo vuhtii lihkadanbiergasiid dorvvolašvuolta.

Borramušbajásgeassima ulbmilin lea ovddidit posiitiiva miellagovaid biepmus ja boradeamis ja doarjut mánggabealat ja dearvvašlaš borranvieruid. Mánát ohppet borrat doaimmalaččat, mánggabealagit ja doarvá. Hoahpohis boradanbottut oahpahit mánáide boradanráfi, čábbát láhttema ja ovttas boradeami kultuvrra. Mánát atnet ávkin mánga áiccu ja dutkama go oahpásmuvvet borramuša álgovuolgagii, bajiloidnui, čoahkkádussii ja smáhkii. Biebmui birra ságastallan, mitalusat ja lávlagat oahpahit mánáide bibmui laktáseaddji sániid.

Árrabajásgeassimis mánát suokkardit **dearvvašvuhtii** ja **dorvvolašvuhtii** laktáseaddji áššiid. Mánát ožžot válmmašvuodaid fuolahit iežaset dearvvašvuodas ja persovnnalaš hygienas. Bargit ságastallet mánáiguin lihkadeami, vuoiŋgasteami ja buriid olmmošgaskavuodaid váikkuhusain buresbirgejumái ja dearvvašvuhtii. Mánát oahpahallet dorvvolašvuhtii laktáseaddji áššiid beaivválaš dilálašvuodain. Dákkárat sáhttet leat earret eará gárvodan-, boradan- ja stoahkandilálašvuodát ja olgun lihkadeapmi. Árrabajásgeassimis mánát hárhallet lagasjohtolagas lihkadeami ja dorvvolaš lihkadeapmái laktáseaddji njuolggadusaid ja vugiid. Ulbmilin lea doarjut mánáid dorvvolašvuoda dovddu, addit sidjiide válmmašvuodaid jearrat ja ohcat veahki ja doaibmat dorvvolaččat iešguđetlágán dilálašvuodain ja birrasiin.

4.6 Gillii ja kultuvrii gullevaž dárkilut aspeavttat

Árrabajásgeassinplána vuoduštusain gielalaš ja kultuvrralaš bealit gusket buot árrabajásgeassimii oassálasti mánáid. Mánáid molsašuddi gielalaš ja kultuvrralaš duogážat ja válmmašvuodát riggođahttet giela posiitiivvalaččat. Giella- ja kulturdiđolaš árrabajásgeassimis gielat, kultuvrrat ja eallinoainnut čatnasit árrabajásgeassinollisvuhtii.

Árrabajásgeassinlága mielde giela galgá fuolahit das, ahte mánná sáhtta oazžut árrabajásgeassima máná eatnigillii suoma-, ruođa- dahje sámegillii. Mánnái, guhte geavaha seavagiela, sáhtta addit árrabajásgeassima seavagillii. Árrabajásgeassima sáhtta addit maiddái románagillii.⁸⁷ Árrabajásgeassin sáhtta lágiduvvot maiddái eará gillii jos dat ii riskere árrabajásgeassinplána vuoduštusain ásahuvvon mihttomeriid ollašuvvama. Dalle galgá fuolahit maiddái mánáid eatnigiela, suoma- dahje ruođagiela dáiddu ovdáneamis. Bargiid, fuolaheaddjiid ja iešguđet kulturservoša gaskasaš ovttasbargguin ovddidit mánáid ja bearrašiid kulturárbevieru joatkašuvvama ja doarjut mánáid vejolašvuoda ovdanbuktit iežaset kulturduogážiid. Guovtte- ja mánggagielat birrasat roahkasmahttet mánáid vuorrováikkuheapmái.

Árrabajásgeassimii oassálastet mánát, geat hállet eatnigiellan sihke **ruođa-** ja **suomagiela**. Dáid guovttegielat mánáid gielalaš identitehta ovdána, go guktot gielat ožžot doarjaga ja mánáid arvosmahttet geavahit daid.

Sápmelaš árrabajásgeassima erenomáš mihttomearrin lea nannet mánáid sápmelaš identitehta ja diđolašvuoda iežaset kultuvrras ja addit mánáide vejolašvuoda oahppat sápmelaš árbedieđu ja

87 Árrabajásgeassinláhka 8 § HE 40/2018 vp, s. 88-89 sihke seavagiellaláhka (359/2015)

-dáidduid. Sápmelaččat leat eamiálbmot, man vuoigatvuođas iežas gillii ja kultuvrii lea mearriduvvon vuođđolágas⁸⁸. Doaibma atná ávkin lagasbirrasa ja ovttasbarggu fuolaheaddjiiguin ja sámeservošiin. Dalle go árrabajásgeassin lágíduvvo mainna nu golbma sámegeiela, dan erenomáš mihttomearrin lea nannet sámegeiela ovdáneami, áddema ja geavaheami. Ulbmilin lea lasihit mánáid válmmašvuođaid doaibmat sámegeielat birrasis, oahppat sámegeiela sámegillii. Bargit nannejit sámegeiela ja kulturárbbi seailuma ovttas vanhemiiguin.

Románamánáid árrabajásgeassima erenomáš mihttomearrin lea nannet mánáid posiitiiva identitehtaáddejumi ja diđolašvuođa iežaset historjjás ja kultuvrras ja lasihit mánáid oasálašvuođa servodagas. Dan lassin árrabajásgeassin doarju mánáid gielalaš ovdáneami ovttasbarggus mánáid fuolaheaddjiiguin ja románaservošiin. Mánáide lágíduvvojit vejolašvuođaid mielde vejolašvuođat geavahit ja oahppat románagiela. Bargit nannejit románagiela ja kulturárbbi seailuma ovttasbarggus fuolaheaddjiiguin.

Seavagielat mánáid árrabajásgeassima sáhtá ollašuttit seavagielat joavkkus dahje joavkkus, mas mánát geavahit sihke seavagiela ja hállojuvvon giela. Seavagiella sáhtá leat máná eatnigiella, vuosttaš giella dahje nubbi giella. Seavagielat mánáin sáhtá leat sáhttet leat bealjeheamit dahje sis sáhtá leat heajos dahje normála gullu. Seavagielat árrabajásgeassima ulbmilin lea ovttasbarggus mánáid fuolaheaddjiiguin doarjut ja nannet mánáid giella- ja kulturidentitehta nu ahte mánát ožžot vejolašvuođa oahppat ja geavahit suomelaš dahje somaruottelaš seavagiela. Ulbmilin lea maiddái lasihit mánáid válmmašvuođaid doaibmat iešguđetlágán giellabirrasiin ja nannet mánáid suomelaš dahje somaruottelaš seavagielat ovdanbuktima ja seavvinsátneráju.

Árrabajásgeassin doarju mánggabealagit **vierisgielat** ja **mánggagielat** mánáid gielladáiddu ja giella- ja kulturidentitehtaid ja iešdovddu ovdáneami. Suoma- ja ruođagiela dáidu ovddiduvvo ulbmildidolaččat gielalaš dáidduid ja válmmašvuođaid rájiid siste mánáid dárbbuid ja vejolašvuođaid mielde. Mánggabealat vuorováikkuhusdilálašvuođat ja oahppanbirrasat fáallet mánáide vejolašvuođaid oahppat ja geavahit suoma- dahje ruođagiela nubbin giellan. Suoma- dahje ruođagiela oahppama vuolggasadjin lea árgaeallima konkrehta giella ja dan ovdanbuktinválmmašvuohta. Giela ádden- ja buvttadandáidduid ovdáneapmi čatnasit oktii. Máná oazžu válmmašvuođaid fuomášumiid dahkamii ja iežas jurdagiid, dovdduid ja oaiviliid ovdanbuktimii dilálašvuhtii ja sutnje heivvolaš vuogi mielde. Oassi mánáin oahpásmuvvá suomelaš kultuvrii ja suoma- dahje ruođagillii easka árrabajásgeassimis.

Árrabajásgeassin doarju máná ásaiduvvama suomelaš servodahkii. Fuolaheaddjit ožžot dieđu suomelaš árrabajásgeassima mihttomeriin, sisdoaluin ja vuogádagain. Bargit ja fuolaheaddjit ságastallet bearraša giellabirrasis, giellaválljejamiin, mánggagielat- ja kultuvrralaš identitehtaid hápmášuvvamis ja eatnigiela dahje -gielaid ovdáneami muttuin ja mearkkašumis.

Mánáide lágíduvvojit vejolašvuođaid mielde dilálašvuođat oahppat ja geavahit iežaset eatnigiela dahje eatnigielaid. Iežas eatnigiela ja suoma- dahje ruođagiela oahppan nubbin giellan hukse vuođu mánáid doaibmi guovtte- ja mánggagielatvuhtii. Ovddasvástádus máná iežas eatnigiela dahje eatnigielaid ja kultuvrra seailumis ja ovdáneamis lea ovdasajis bearrašis. Bargiid ja fuolaheaddjiid gaskasaš ságastallamiin lea dárbbu mielde dulka sihkkarastimin guovttebealat áddejumi.

Guovttegielat árrabajásgeassin

Guovttegielat árrabajásgeassima lágideapmi vuođđuduvvá gieldda dahje priváhta doaibmi mearrádussii. Guovttegielat árrabajásgeassima ulbmilin lea atnit ávkin mánáid árradis giela

88 Suoma vuođđoláhka (731/1999) 17 § 3 momeanta

oahppama hearckesáigodaga nu ahte mánát ožžot erenomáš mánggabealat giellabajásgeassima. Mánát ožžot dilálašvuodaid oahppat ja geavahit gielaid doaimmalaččat ja leaikkalaččat. Seammás huksejuvvo vuodđu eallinagi gielaid oahppamii. Ulbmilin lea, ahte mánggagielat biras boktá mánáid gielalaš sáhkkiivuoda ja hálu iskkadit. Ná lágiduvvon árrabajásgeassimis iešguđetlágán kultuvrraid deaivvadeapmi lea lunddolaš.

Guovttegielat árrabajásgeassin juohkašuvvá viiddit ja gáržžit árrabajásgeassimii. Gáržžit guovttegielat árrabajásgeassima ulbmilin lea boktit mánáid beroštumi ja posiitiiva doaladumi gielaid ektui. Viiddes guovttegielat árrabajásgeassima ulbmilin lea addit mánáide válmmašvuodaid doaimmat guovtte- dahje mánggagielat birrasis.

VIIDDES GUOVTEGIELAT ÁRRABAJÁSGEASSIN

Ruovttueatnangielaidda árradis dievaslaš giellalávgun árrabajásgeassimis

Ruotagielat giellalávguna sáhtá lágdit suomagielat árrabajásgeassimis ja suomagielat giellalávguna ruotagielat árrabajásgeassimis. Dan lassin sihke suoma- ja ruotagielat árrabajásgeassimis sáhtá lágdit sámeagielat giellalávguna. Ruovttueatnangielaidda árradis dievaslaš giellalávgun lea prográmma, mii bistá árrabajásgeassima álggus vuodđooahpahusa lohppii. Árrabajásgeassima giella, ovdaoahpahusa ja skuvlla oahpahusgiella ja nubbi ruovttueatnangiella dahje sámeagiella hábmejit ollisvuoda. Árrabajásgeassima váldogiellan lea giellalávungiella. Mánáid eatnigiella dahje eatnigielaidda ovdáneami dorjot ovttas ruovttuiguin ja fuolaheaddjiiguin. Doaimma ulbmilin lea, ahte bargit geavahit jearggalaččat dušše ovtta giela: giellalávungiella dahje árrabajásgeassingiella. Bargit movttiidahttet mánáid geavahit giellalávungiella, muhto mánáin galgá leat vejolašvuhta gulahallat maiddá iežaset eatnigielain. Ulbmilin lea, ahte mánát ožžot válmmašvuodaid sirdašuvvat ovdaoahpahussii, mii lágiduvvo giellalávgunin ja dan maŋŋá vuodđooahpahussii.

Eará viiddes guovttegielat árrabajásgeassin

Eará viiddes guovttegielat árrabajásgeassimis oassi doaimmas (unnimustá 25 %) ollašuohtu man nu eará gillii go árrabajásgeassinlágas mearriduvvon árrabajásgeassingillii. Muhtin mánát sáhttet hállat giela iežaset eatnigiellan. Doaimma plánejuvvo nu ahte sierra giellajoavkkut ožžot doarvái doarjaga gielaset ovddideapmái. Joavkkuin sáhttet leat maiddá mánát, geaidda árrabajásgeassimis geavahuvvon gielain ii goabbáge leat sin eatnigiella. Árrabajásgeassima lágideaddji guorahallá iešguđet máná fuolaheaddjiin, doarjugo dákkár ordnedeapmi máná ovdáneami.

Guovttegielat árrabajásgeassin plánejuvvo nu ahte guovtti gillii lágiduvvon árrabajásgeassin hápmašuvvá ollisvuhtan, mas guktot gielat vuhttojit ja ovdánit vehážiid mielde bargiid málle ja mánáid aktiivvalaš doaimma bokte. Juos vejolaš, bargit geavahit dušše juobbágoabbá giela aktiivvalaččat. Mánás galgá leat vejolašvuhta gulahallat maiddá iežas eatnigillii, suoma- dahje ruotagillii. Bargit movttiidahttet mánáid geavahit guktuid gielaid. Ulbmilin lea, ahte mánát ožžot válmmašvuoda sirdašuvvat juogo guovttegielat dahje suoma- dahje ruotagielat ovda- ja vuodđooahpahussii.

GÁRŽŽIT GUOVTEGIELAT ÁRRABAJÁSGEASSIN

Gielladoarjaluvvon árrabajásgeassin

Gielladoarjaluvvon árrabajásgeassin oaivvilda árrabajásgeassima, mas vuollái 25 % doaimmas lágiduvvo jeavddalaččat ja plánavuložit man nu eará go árrabajásgeassinlágas meroštallon árrabajásgeassingillii. Ulbmilin lea gielaid oahppama doarjun, mánáid motiveren ja giellaválljejuumiid riggadeapmi. Dan lassin ulbmilin sáhtá leat sirdašuvvan gielladoarjaluvvon dahje eará guovttegielat ovda- ja vuodđooahpahussii dahje eará árradis gielaid oahpahussii.

GIELLABEASSI

Giellabeassedoaimma mearkkaša árrabajásgeassimis doaimma, mii nanne mánáid dieđuid iežaset kultuvrras, ja mii fállá vejolašvuođa oahppat bearrašis dahje sogas hálluojuvvon áitatvuloš unnitlogugiela dahje eamiálbmotgiela. Giellabeassedoaimma prinsihpat sáhttet muittuhit giellalávuma.

4.7 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Báikkálaš árrabajásgeassinplána dárkkálnuhtá čuovvovaš pedagogalaš doaimma mihttomeriid ja prinsihpaid nu ahte dat váldá vuhtii mánáid agi, ovdáneami ja sierra doaibmanvugiid iešvuodaid. Pedagogalaš doaimma mihttomeriid ja sisdoaluid iešguđet doaibamanvugiin sáhtá dárkkálnuhtit báikkálaš plánain.

Báikkálaš árrabajásgeassinplána govvida ja dárkkálnuhtá

- pedagogalaš doaimma plánema ja ollašuhttima prinsihpaid ja čuovvuma ja árvvoštallama geavadagaid
- árrabajásgeassima pedagogalaš dokumenterema prinsihpaid ja geavadagaid
- mánggabealat bargovugiid válljema ja geavaheami prinsihpaid
- geavadagaid, mat dorjot mánáid stoahkama
- oahppama viidodagaid mihttomeriid ja sisdoaluid
- máná beroštumiid ja oasálašvuođa vuhtiiváldima pedagogalaš doaimma plánemis ja ollašuhttimis
- iešguđet giella- ja kulturjoavkku árrabajásgeassima ollašuhttima
- guovttegielat árrabajásgeassima ollašuhttima, juos dat lágiduvvo
- vieris- ja mánggagielat mánáid suoma- dahje ruođagiela oahppama doarjaga
- bearraša giellaválljejumiide ja eatnigiela doarjumii laktáseaddji ovttasbarggu ja geavadagaid.

5. MÁNÁ OVDÁNEAMI JA OAHPPAMA DOARJJA

Árrabajásgeassin doarju mánáid ovdáneami ja oahppama máná dárbbuid mielde. Mánái lea dehálaš, ahte doarjja joatkašuvvá jearggalaččat árrabajásgeassimis gitta ovdaoahpahussii.

5.1 Doarjaga lágideami guovddáš prinsihpat

Ovdáneami ja oahppama doarjja lea oassi alladását árrabajásgeassima ja gullá buot dan dárbbasheaddji mánáide. Árrabajásgeassimis máná doarjaga dárbbut fuomášuvvojit ja dárbbu mielde sutnje lágiduvvo heivvolaš doarjja, dárbbu mielde mánggasuorggat ovttasbarggus⁸⁹. Doarvái árradis ja rivttes doarjja sáhtta ovddidit máná ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi. Seammás lea vejolaš eastadit máná váttisvuođaid riegeame, stuorruma ja viidáneami. Árrabajásgeassin ollašuhatto inklusioprinsihpaid mielde.

Doarjaga lágideami vuolggasadjin leat máná gievrvuođat ja oahppamii ja ovdáneapmái laktáseaddji dárbbut. Ovdáneami ja oahppama doarjja hápmašuvvá máná individuála dárbbuide vástideamis ja searvvušaš ja oahppanberrasiidda laktáseaddji čovdosiin. Árrabajásgeassin fuolaha das, ahte buot mánát vásihit dohkkeheami ja jovkui gullevašvuođa. Máná movttiidahttin ja lihkostuvvama vásáhusat dorjot máná positiiva mungova ovdáneami.

Máná doarjaga dárbbu fuomášeamis ja doarjaga plánemis, ollašuhthimis ja árvvoštallamis ovttasbargu mánáin, fuolaheddjiin, árrabajásgeassin oahpaheddjiin, árrabajásgeassima sierraoahpaheddjiin ja árrabajásgeassima eará bargiiguin lea dehálaš. Doarjaga dárbbu fuomášeapmi ja doarjaga addin gullet buot bargiide sin skuvlejumi, bargguid ja ovddasvástádusaid mielde. Árrabajásgeassima sierraoahpaheaddji máhttu ávkkástallojuvvo sierraoahpahus- ja bajásgeassinbargguin ja eará bargiid konsulteremis ja bagadallamis daiguin mánáiguin, geat dárbbasit doarjaga⁹⁰. Sosiála- ja dearvvašvuođafuolahusa áššedovdit oassálastet dárbbu mielde máná doarjaga plánemii, ollašuhthimii ja árvvoštallamii.⁹¹ Sii galget oassálastit árvvoštallama ráhkadeapmái, juos árrabajásgeassima lágideaddji bivdá, ja juos doarjaga árvvoštallan eaktuda dan⁹².

Beaiveruovttus dahje bearašbeaivedivššus máná doarjja čálihuvo árrabajásgeassinplánii. Dasa čálihuvojit máná ovdáneapmái ja doarjagii laktáseaddji ovddasvástádusat ja bargujuohku, doarjjadoaimmat ja daid ollašuhthinvuohki ja árvvoštallan⁹³.

Máná ovdáneami ja oahppama doarjja lágiduvvo oassin árrabajásgeassima beaivválaš doaimma. Doarjja ollašuhatto ovdasajis iešguđetlágán soddjilis vugiiguin máná iežas beaiveruokto-dahje bearašbeaivedikšunjoavkkus. Mánájoavkku sturrodaga árvvoštaladettiin vuhtiiváldojuvvojit doarjaga dárbbasheaddji mánáid ovdu ja doarjaga dárbu ja dat, ahte árrabajásgeassimii ásahuvvon mihtomearit sáhttet oláhuvvot joavkkus⁹⁴.

89 Árrabajásgeassinláhka 7 §

90 Árrabajásgeassinláhka 30 § ja HE 40/2018 vp, s. 103

91 Árrabajásgeassinláhka 7 §

92 Árrabajásgeassinláhka 23 §

93 Árrabajásgeassinláhka 23 §

94 Árrabajásgeassinláhka 34 § ja 35 § ja HE 40/2018 vp, s. 105-106

Árrabajásgeassimis sáhttet leat maiddá dihto mánái dahje jovkui gullelaš veahkkít, geaid bargun lea doarjut máná dahje mánáid joavkkus ja dahkat vejolažžan sin oassálastima doibmii. Doarjaga lea vejolaš lágídit maiddá oassái dahje ollásit sierrajoavkkus⁹⁵.

Doarjaga lea vejolaš lágídit maiddá rabas árrabajásgeassimis árrabajásgeassima lágideaddji mearrádusa mielde. Máná fuolaheaddjiiguin sáhtá maiddá soahpat, ahte máná sirdašuvvá beaiveruktui jeavddalaš árrabajásgeassimii vai oažžu dárbblaš doarjaga.

5.2 Ovttasbargu mánáin, fuolaheaddjiin ja eará áššedovdiiguin doarjaga áigge

Árrabajásgeassin lágíduvvo ovttasbarggus mánáin ja fuolaheaddjiiguin nu ahte buot mánát ožžot bajásgeassima, oahpahusa ja divššu iežaset ovdáneami ja dárbbuid mielde⁹⁶. Ovttasbargu fuolaheaddjiiguin lea erenomáš dehálaš dalle, go máná dárbbáša doarjaga. Máná sáhtá oažžut doarjaga maiddá eará mánáid ja bearrašiid guoski bálvalusain, dego mánárávvehagas, bajásgeassin- ja bearašrávvehagas dahje lámisvuodábálvalusain. Lea dehálaš, ahte báikkálaš mánáid ja bearrašiid bálvalusat hábmejít jearggalaš ollisvuoda máná doarjaga lágideamis.⁹⁷

Fuolaheaddjiin ságastallo doarjaga vejolašvuodas ja guovddášprinsihpain ja doarjaga ollašuttinvugiin. Máná oassálastá ovttasbargui agis ja čálganmutter mielde.

Bargit almmuhit fuolaheaddjái dalán, go mánás orrot leame ovdánan- dahje oahppanhástalusat dahje go bargit leat fuolas máná buresbirgejumis. Fuolaheaddjit ožžot dieđu mánái laktáseaddji áššiid gieđahallamis, dieđuid skáhppomis ja daid luohpamis ja suollemassan doallamis⁹⁸. Máná doarjga sáhtá juksat dasa ásahuvvon mihttomeriid buoremusat dalle, go buot oassebealit barget ovttas. Árrabajásgeassimis máná oažžu dárbbášlaš ovdáneami ja oahppama doarjaga iežas ovddu mielde, vaikko fuolaheaddji ii čatnasivččiige ovttasbargui.⁹⁸

Máná ovdu stivre mánggasuorggat ovttasbarggu. Ovttasbargovugiid ja prinsihpaid galgá soahpat mánárávvehagain, mánáidsuodjalusain, bajásgeassin- ja bearašrávvehagain ja eará sosiáladoaimma bálvalusaiguin dakkár dili várás, mas ságastallat máná áššiid birra dahje dárbbášit virgeoapmahaččaid. Mánggasuorggat ovttasbargu ollašutto ovdasajis dainna eavttuin, ahte fuolaheaddji lea addán dasa lobi. Ovttasbargu galgá čuovvut suollemassan doallama ja dieđuid addima guoski njuolggadusaid⁹⁹.

Árrabajásgeassin lágíduvvo maiddá sierrabuohccedivššus. Árrabajásgeassinbálvalusaid ja buohcceviesu dahje eará institušuvnna gaskasaš ovttasbargu sihkkarastá árrabajásgeassima bistevašvuoda máná dili ja veadjima vuodul. Mánáid dorvvolaš olmmošgaskavuodaid seailumii giddejuvvo erenomáš fuomášupmi.

Lossadit lámis ja buohcci mánát sáhttet dárbbášit guhkíduvvon oahppogeatnegasvuoda¹⁰⁰ Mearrádus guhkíduvvon oahppogeatnegasvuoda álggaheamis ráhkaduvvo dávjá ovdal oahppogeatnegasvuoda álgima. Máná fuolaheaddji galgá oažžut áiggil dieđu guhkíduvvon oahppogeatnegasvuodas.

95 Árrabajásgeassinláhka 34 ja 35 §

96 Árrabajásgeassinláhka 3 § 1 momenta čuoggát 1 ja 10

97 Árrabajásgeassinláhka 7 § ja HE 40/2018 vp, s. 87-88

98 Árrabajásgeassinláhka 3, 4, 40 ja 41 §

99 Árrabajásgeassinláhka 40 - 42 §

100 Vuoddoahpahušláhka (628/1998) 25 § 2 momenta

Guhkiduvvon oahppogeatnegasvuhtii laktáseaddji mearrádusain ja ollašuttima molssaeavttuin mearridit Ovdaoahpahusa oahppaplána vuoduštusain¹⁰¹.

5.3 Doarjaga ollašuttin árrabajásgeassimis

Árrabajásgeassimii oassálastin lea buorre vuodđu máná ovdáneapmái, oahppamii ja buresbirgejupmái. Pedagogalaš ordnedeamit ja iešguđetlágán bargovuogit eastadit váttisvuodaid. Dákkár ordnedeamit ja bargovuogit leat earret eará plánejuvvon doaimma sierranahttin, joavkkuid soddjilis nuppástuhttin ja oahppanbirrasiid hábmen. Čielga beaiveortnet ja beaivválaš doaimmaid ritma dorjot buot mánáid.

Máná doarjaga dárbu sáhtta leat oanehisáigásaš ja unnánaš. Dalle sáhtta leat doarvái ovttaskas doarjja dahje vuohki, mainna dillái lea vejolaš váikkuhit jođáneamos lági mielde ja árramuttus. Oassi mánáin dárbbáša eanet ja jeavddalaš doarjaga dahje seammaáigásaččat mánggalágán doarjavugiid, mat dievasmahttet nuppit nuppiid.

Árrabajásgeassimis máná sáhtta oážžut mánggalágán doarjaga. Árrabajásgeassima bargovuogit ja oahppanbirrasat rievdaduvvojit máná individuála dárbbu mielde. Doarjja sáhtta sisttisdoallat sihke **pedagogalaš, ráhkaduslaš** ja **iešguđetlágán buresbirgejumi doarjuma**. **Pedagogalaš ordnedeamit** leat ovdamearkka dihte árrabajásgeassima sierraoahpaheadji¹⁰² konsulteren dahje mearreáigásaš doarjja, mánáguovdilis bagadeapmi, dulkon- ja veahkehanbálvalusat ja erenomáš veahkkeneavvuid ja diehto- ja gulahallanteknologiija geavaheapmi. Máná doarjja sáhtta sisttisdoallat maiddá seavvagiid ja govaid geavaheami dahje eará giela ja gulahallama doarjaga. **Ráhkaduslaš ordnedeamit** leat earret eará mánájoavkkuid unnideapmi ja bargiidlohkui dahje ráhkadussii laktáseaddji čovdosat. **Buresbirgejumi dorjot** maiddá ovdamearkka dihte sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa áššedovdiid bagadeapmi ja rávvagat.

Go máná doarjaga dárbbu sivvan lea lámisvuohka, buohcuvuohka, ovdáneami hehttehus dahje sosioemotionála ovdáneapmái laktáseaddji doarjaga dárbu, dárbbáša máná dávjá bstevaš ja individuála doarjaga. Dalle mánás leat hástalusat mánggain ovdáneami muttuin dahje hui stuorra hástalusat juoga dihto muttus. Máná ovdáneami ja oahppama doarjja veardásašjoavkkus gáibida plánema, erenoamásmáhtu ja vejolaččat iešguđetlágán ordnedemiid ja veahkkeneavvuid. Máná dárbbáša doarjaga joavkkus doaimmamii, doaimmalaš sierranahttima ja áiggi vuodđodáidduid hárhjehallamii. Dalle doarjja sáhtta gáibidit bargiid sierrapedagogalaš dahje buohccedivššolaš máhtu nannema dahje mánggasuorggat ovttasbarggu sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa áššedovdiiguin.

Ovdáneami, oahppama ja buresbirgejumi doarjja gáibida bstevaš áiccadeami, dokumenterema ja máná doarjaga dárbbu ja doaimmaid váikkuhusaid árvvoštallama. Vuosttamuzžan galgá geahčadit doaimmanvugiid ja oahppanbirrasiid ja daid heivvolašvuoda mánáide. Dárkkodeami vuodul árvvoštallo, sáhttago doaimmanvugiid ja oahppanbirrasiid rievdadeapmi fállat mánáide vuohkasut pedagogalaš čovdosiid. Árvvoštallan ja doarjaga plánen dan vuodul galget vuodđuduvvat doarvái buorre mánggasuorggat áššedovdámuššii.

101 Ovdaoahpahusa oahppaplána vuoduštusat 2014, lohku 5.5 Sierradoarjja

102 Árrabajásgeassinláhka 30 §

5.4 Máná árrabajásgeassinplána doarjaga áigge

Máná árrabajásgeassinplánii čálihuvojot máná doarjja, doarjjadoaimmat ja daid ollašuhhtin ja daidda laktáseaddji ovddasvástádusat ja bargujoahku. Árrabajásgeassinplána gárvemis ja árvvoštallamis vástida árrabajásgeassima oahpaheaddji ja/dahje árrabajásgeassima sierraohpaheaddji ovttasbargus eará bargiiguin ja máná fuolaheaddjiiguin. Fuolaheaddji ja máná oassálastin plána gárvemii ja árvvoštallamii lea sávahahtti. Máná oaivil čielggaduvvo ja válđojuvvo vuhtii plána gárvemis ja dan árvvoštallamis. (lohku 1.3)

Doarjaga ollašuvvan árvvoštallo ja plána dárkkistuvvo unnimustá oktii jagis. Doarjaga váikkuhusaid galgá árvvoštallat jeavddalaččat ja rievdadit plána dárbbu mielde. Doaimma mihttomeriid ollašuvvama galgá čálihit ja mihttomeriid rievdadit nu ahte dat vástidit ođđa dárbbu. Plánas galgá oidnot, juos doarjaga dárbu dahje doaimmat leat nohkan. Doarjaga dárbu árvvoštallo álo go máná álggaha ovdaoahpahusa. Ovdaoahpahussii oassálasti máná šaddama ja oahppama doarjagis mearriduvvo ovdaoahpahusa oahppaplána vuodustusain.

Go máná oážžu doarjaga iežas ovdáneapmái ja oahppamii, su árrabajásgeassinplánii galgá čálihit logus 1.3 govviduvvon áššiid lassin čuovvovaš áššiid:

Pedagogalaš ja konstruktiiva čovdosat

- oahppanbirrasiidda laktáseaddji čovdosat
- bargiidlohkui ja joavkku ráhkadussii laktáseaddji čovdosat
- máná doarjagii laktáseaddji čovdosat, ovdamearka dihte doaimma sierranahttin, mánáid individuála bagadeapmi, smávvaajoavkodoaimma dahje seavvagiid ja govaid geavaheapmi
- dulkon- ja veahkehanbálvalusat ja veahkeneavvuid geavaheapmi

Ovttasbargu ja bálvalusat, mat dahket doarjaga vejolažžan

- ovttasbargu mánáin ja fuolaheaddjiiguin
- máná doarjaga ollašuhhtima ovddasvástádusat
- sierraáššedovdiid, dego árrabajásgeassima sierraohpaheaddji bálvalusaid geavaheapmi
- sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa áššedovdiid bagadeapmi ja rávven
- vejolaš fievrredeamiid lágideapmi ja ovddasvástádusat

Doarjaga čuovvun ja árvvoštallan

- mihttomeriid ollašuvvama čuovvun
- doarjaga váikkuhusaid árvvoštallan ja árvvoštallanáiggit.

5.5 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Báikkálaš árrabajásgeassinplána mearrida ja govvida ovdáneami ja oahppama doarjaga lágidanvugiid iešguđet doaibmanvugiin.

Báikkálaš árrabajásgeassinplána govvida

- ovdáneami ja oahppama doarjaga lágideami guovddáš báikkálaš prinsihpaid ja geavadagat
- máná doarjaga dárbbu árvvoštallamii laktáseaddji praktikaid ja ovddasvástádusaid

- doarjaga ollašuhttima árrabajásgeassimis: pedagogalaš, ráhkaduslaš ja lassin doaimmaid, mat dorjot buresbirgejumi
- máná árrabajásgeassinplána dievasmahttin doarjaga geahččanguovllus logu 5.4 mielde. Plána ráhkadeapmái ja árvvoštallamii laktáseaddji báikkálaš ovttasvástádusat ja geavadagat.
- ovttasbarggu mánáiguin ja fuolaheaddjiiguin doarjaga áigge
- mánggasuorggat ovttasbarggu, ovddasvástádusaid ja iešguđet doaibmi gaskasaš bargoitu doarjaga lágideamis ja doarjaga váikkuhusaid čuovvumis ja árvvoštallamis
- sirdásanáigodagaid ja dieđu sirdima geavadagaid árrabajásgeassima ja ovdaoahpahussii sirdáseami áigge

Báikkálaš árrabajásgeassinplána meroštallá árrabajásgeassima lágideaddji mearrádusa mielde dulkon- ja veahkehanbálvalusaide ja veahkeneavvuide laktáseaddji hálddahušlaš vuogádagaid.

6. MOLSSAEVTTOLAŠ PEDAGOGIHKKII DAHJE ERENOMÁŠ EALLINOIDNUI VUOĐĐUDUVVI ÁRRABAJÁSGEASSIN

Buot árrabajásgeassin čuovvu lágas, soahpamušain ja dáin vuođuštusain árrabajásgeassimii áсахuvvon almmolaš mihttomeriid ja doaibmanprinsihpaid. Dát mihttomearit ja doaibmanprinsihpat gusket maiddá molssaevttolaš pedagogihka dahje erenomáš eallinoidnui vuođđuduvvi árrabajásgeassima.

Árrabajásgeassima lágideaddji sáhtta fállat árrabajásgeassinbálvalusa, mii vuođđuduvvá molssaevttolaš pedagogihkkii dahje erenomáš eallinoidnui. Dákkárat leat ovdamearka dihte Steiner-, Montessori-, Freinet- ja Reggio Emilia -pedagogihkka dahje dihto eallinoidnui vuođđuduvvi árrabajásgeassinbálvalus.

Go fuolaheaddji vállje iežas mánnái molssaevttolaš pedagogihka dahje erenomáš eallinoidnui vuođđuduvvi árrabajásgeassinbálvalusa, galgá fuolahit das, ahte fuolaheaddji oazžu doarvái dieđu doaimma sierramihttomeriin ja árvvuin.

6.1 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Molssaevttolaš pedagogihkka dahje erenomáš eallinoidnui vuođđuduvvi báikkálaš árrabajásgeassinplána sáhtta leat iešlágálaš, muhto dat ii sáhte leat ruossalassii árrabajásgeassima guoski láhkaásahemiin dahje árrabajásgeassinplána vuođuštusaiguin.

Árrabajásgeassima lágideaddji mearrida ja govve plánas dan lassin, maid vuođuštusáššegirjjiis ovdal mearriduvvo,

- mat leat molssaevttolaš pedagogihka dahje erenomáš eallinoidnui laktáseaddji árrabajásgeassima árvovuodu, pedagogalaš prinsihpaid ja čovdosiid dievasmahtti geahčanguovllut
- mo dát geahčanguovllut bohtet ovdan árrabajásgeassima doaibmankultuvrras, bargovugiin ja pedagogalaš doaimmas.

7. DOAIMMA ÁRVVOŠTALLAN JA OVDDIDEAPMI ÁRRABAJÁSGEASSIMIS

Doaimma árvvoštallama ulbmilin lea doarjut árrabajásgeassinlága ja árrabajásgeassinplánaid ollašuttima ja árrabajásgeassima ovddideami. Árrabajásgeassinlága mielde árrabajásgeassima lágideaddji galgá árvvoštallat árrabajásgeassima, man son lea ieš addán ja oassálastit maiddá dan olggobeale árvvoštallamii.¹⁰³ Árrabajásgeassima doaimma árvvoštallan galgá leat plánejuvvon ja jeavddalaš. Systemáhtalaš árvvoštallan eaktuda lágideaddji dáfus doaimmi árvvoštallanvuogádaga. Árvvoštallan ovddida árrabajásgeassima dási ja veahkeha dovdat doaimma gievravuodaid, buktit ovdan ovddidandárbuid ja ovddidit doaimma.

7.1 Pedagogalaš doaimma árvvoštallan ja ovddideapmi

Pedagogalaš doaimma árvvoštallama ulbmilin lea árrabajásgeassima ovddideapmi ja mánáid ovdáneami ja oahppama vejolašvuodaid buorideapmi¹⁰⁴. Báikkálaš árrabajásgeassinplána ja mánáid árrabajásgeassinplána ollašuvvama čuovvun, jeavddalaš árvvoštallan ja ovddideapmi gullet dán bargui. Árrabajásgeassinplána árvvoštallo ja ovddiduvvo našuvnalaš dási ja lágideaddji-, ovttatdat- ja indiividadási geahčanguovlluin.

Našuvnalaš dási árvvoštallama ulbmilin lea doarjut árrabajásgeassima lágideaddjiid árvvoštallama ja dásihálldašeami guoski áššiin. Našuvnalaš dási árvvoštallamat bálvalit árrabajásgeassima ovddideami báikkálaččat, guovlluguovdasaččat ja riikkaviidosaččat¹⁰⁵. Árvvoštallandieđuid sáhtá atnit ávkin maiddá riikkaidgaskasaš veardádallamis.

Árrabajásgeassima lágideaddji čuovvu ja árvvoštallá jeavddalaččat árrabajásgeassinplánaid ja daid ollašuvvama iešguđet doaimmanvuogis. Árrabajásgeassima lágideaddji mearrida lágideaddji- ja ovttatdatdási árvvoštallanvuogiid. Lea dehálaš ahte báikkálaš mearrádušdahkan, fuolaheaddjiin ja árrabajásgeassinbargiin lea áigeguovdil diehtu árrabajásgeassima ollašuvvamis ja dan kvalitehtas. Guovddáš árvvoštallanbohtosiid galgá almmustahtit¹⁰⁶. Lágideaddji- ja ovttatdatdási árvvoštallan lea guovddáš oassi árrabajásgeassima báikkálaš jođiheami ja ovddideami. Mánáide ja sin fuolaheddjiide galgá jeavddalaččat lágidit vejolašvuoda oassálastit árrabajásgeassima árvvoštallamii¹⁰⁷.

Bargiid ulbmildiđolaš ja plánejuvvon iešárvvoštallamis lea guovddáš mearkkašupmi árrabajásgeassima dási doalaheamis ja ovddideamis. Árvvoštallama čuoáhagat sáhttet leat earret eará bargiid vuorováikkuhus mánáiguin, joavkku atmosfeara, pedagogalaš bargovuogit, doaimma sisdoallu dahje oahpanbirrasat.

Indiividadási árvvoštallan mearkkaša mánáid árrabajásgeassinplánaid ollašuvvama árvvoštallama. Máná árrabajásgeassinplána ollašuvvama lea dehálaš árvvoštallat álo ovdal dan beaivádahttima dahje ođđa ráhkadeami. Árvvoštallama oktavuodas máná, fuolaheaddji ja bargit guorahallet oasistis, mo

103 Árrabajásgeassinláha 24 §

104 Árrabajásgeassinláha 24 §

105 Láha álbmotlaš skuvlema árvvoštallanguovddázis (1295/2013) 1 § ja Árrabajásgeassima kvalitehta árvvoštallama vuoduštusat ja ávžžuhusat, Álbmotlaš skuvlema árvvoštallanguovddáža julggáštus 24:2018

106 Árrabajásgeassinláha 24 §

107 Árrabajásgeassinláha 20 §

oktasáčat čálihuvvon doaimma mihttomearit ja soahpamušat leat váldojuvvon vuhtii ja mo dat leat ollašuvvan árrabajásgeassin doaimmas. Máná árrabajásgeassinplána árvvoštallan lea maiddá oassi máná oahppama ja buresbirgejumi doarjaga. Dát árvvoštallanbargu govviduvvo dárkileappot loguin 1 ja 5.

Báikkálaččat mearridanvuloš áššit, mat leat govviduvvon árrabajásgeassinplána vuoduštusain guđege logu loahpas, stivrejit báikkálaš plána gárvema, árvvoštallama plánema ja ollašuttima. Árrabajásgeassima lágideaddji dárkkista iežas árrabajásgeassinplána ja buorida dan dási ja anolašvuoda. Dan lassin báikkálaš dárbbut ja ovddidanbargu bohtosat stivrejit árvvoštallama.

7.2 Báikkálaččat mearridanvuloš áššit

Báikkálaš árrabajásgeassinplána dárkkálnuhtá vuoduštusain govviduvvon árrabajásgeassima doaimma árvvoštallama prinsihpaid ja vuogádagaid. Dan lassin báikkálaš árrabajásgeassinplánat mearridit ja govvidit, mo

- árrabajásgeassima ollašuvvama gohčet, árvvoštallet ja ovddiduvvo systemáhtalaččat árrabajásgeassima iešguđet doaibmanvugiin
- mánáid, fuolaheaddjiid ja eará ovttasbargoguimmiid máhcahaga čoaggin dáhpáhuvvá, ja mo máhcahaga atnit ávkin dási doalaheamis ja buorideamis
- árvvoštallamis ovdanbohtán dieđut ávkkástallojuvvojit árrabajásgeassinbálvalusaid jođiheamis ja ovddideamis
- árvvoštallama guovddáš bohtosat almmustahttojit.

ISBN 978-952-13-6618-5 (pdf)
ISSN 1798-8888 (pdf)